

Освіта і суспільство

2020'10 (31)

Виходить за підтримки
Національної академії
педагогічних наук України

Всеукраїнська газета.
Інформаційне,
науково-популярне,
публіцистичне видання

Засновано у 2018 році
№ 10 (31), жовтень 2020

Новини

«Срібна» учнівська збірна з інформатики

С. 2

Події

VI Міжнародний конгрес зі спеціальної педагогіки та психології

С. 3

Науковий дискурс

Вища освіта України: проблеми якості

С. 9

Образ генія

Унікальність особистості і сучасність педагогічної спадщини Василя Сухомлинського

С. 11

Президент України Володимир Зеленський: «Ви захищаєте нашу незалежність, суверенітет»

Під час робочої поїздки до Донецької області у День захисника України Президент Володимир Зеленський вручив державні нагороди та цінні подарунки військовим, які несуть службу в зоні проведення Операції об'єднаних сил.

«У вас найскладніша, найпатріотичніша робота. Ви захищаєте нашу незалежність, суверенітет. Вдячний кожному з вас. Ви робите велику справу, за яку будуть вдячні всі покоління українців, – повертаєте нашу землю назад. Вірю в нашу спільну перемогу над ворогом», – сказав Глава держави, звертаючись до військових.

Володимир Зеленський привітав воїнів з Днем захисника України.

«Ви – наші захисники. Бережіть себе, бережіть нас і всю нашу Україну», – сказав Президент.

Також Глава держави заслухав доповідь про оперативну обстановку в зоні проведення ООС та ознайомився з планом ділянок перспективного розмінування.

За матеріалами сайту
president.gov.ua

Національна академія наук України обрала нового президента

7 жовтня 2020 року відбулася виборча сесія Загальних зборів НАН України з обрання президента Національної академії наук України.

Виборча сесія Загальних зборів НАН України тривала з дотриманням протиепідемічних заходів: у розосередженому порядку з утворенням виборчих дільниць та у режимі відеоконференції. Головував на засіданні в.о. президента НАН України академік **Володимир Горбулін**.

Відповідно до Статуту НАН України у виборчій сесії взяли участь академіки та члени-кореспонденти НАН України, а також делеговані представники наукових колективів установ НАН України у кількості, що дорівнює половині облікового складу дійсних членів і членів-кореспондентів, які беруть участь у роботі сесії загальних зборів.

Нагадаємо, що на посаду президента Національної академії наук України було висунуто п'ять кандидатур. Серед них – академіки НАН України Владислав Гончарук, Богдан Данилишин, Анатолій Загородній, Сергій Комісаренко, Володимир Семиноженко. Напередодні виборів академік Богдан Данилишин зняв свою кандидатуру з балотування. Тож перед початком голосування у присутності спостерігачів було викреслено прізвище, ім'я та по батькові Данилишина Богдана Михайловича з бюлетенів.

Під час засідання усі кандидати на посаду президента НАН

України виступили з презентацією своїх виборчих програм. У режимі відеоконференції їхні виступи транслювалися на всіх виборчих дільницях. Учасники засідання ставили питання до кандидатів та отримували від них вичерпні відповіді. Після цього відбулося обговорення усіх кандидатів та їхніх виборчих програм представниками з усіх виборчих дільниць.

За результатами голосування президентом Національної академії наук України було обрано академіка **Анатолія Загороднього**.

15 жовтня 2020 року відбулася зустріч Голови Верховної Ради України **Дмитра Разумкова** з президентом Національної академії наук України академіком **Анатолієм Загороднім**.

Очільник НАН України поінформував Голову Парламенту про діяльність Академії та про невідкладні заходи, які заплановано вжити з метою збільшення ефективності її діяльності та престижу в суспільстві.

Під час зустрічі йшлося, зокрема, про створення Науково-технічної ради НАН України, а також про необхідність законодавчого забезпечення діяльності Академії, серед іншого – створення сприятливого інноваційного клімату для розвитку малого й середнього підприємництва, наукових парків тощо.

Голова Верховної Ради України Дмитро Разумков і президент НАН України академік Анатолій Загородній домовилися про подальшу співпрацю.

Довідково:

Анатолій Глібович Загородній народився 29 січня 1951 року у селищі Велика Багачка Полтавської області.

1972 р. – по т. ч. – в Інституті теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України, зокрема з 2003 р. на посаді директора.

2011-2020 рр. – віцепрезидент НАН України.

Наукові праці академіка Анатолія Загороднього присвячено проблемам теоретичної та математичної фізики, теорії плазми, статистичної фізики.

Юрій ШЕРЕМЕТА,

«ОіС»,

за матеріалами сайту
nas.gov.ua

Оголошення

Загальні збори Національної академії педагогічних наук України призначено на 20 листопада 2020 р. Обговорювана проблема: «Наукове забезпечення розвитку освіти дорослих в Україні».

Методологічний семінар «Шляхи і механізми підвищення конкурентоспроможності університетів України» відбудеться 19 листопада 2020 р.

У разі несприятливої епідеміологічної ситуації, викликаній поширенням вірусу COVID-19, загальні збори НАПН України та методологічний семінар відбудуться у дистанційному режимі.

Позачергова сесія глобальної конференції ЮНЕСКО: Ухвалено декларацію щодо зміцнення системи освітнього простору

22 жовтня глави держав, урядів та міністри з понад 70 країн світу на позачерговій сесії Глобальної конференції ЮНЕСКО з питань освіти (Extraordinary Session on Education post-COVID-19: 2020 Global Education Meeting) ухвалили в режимі онлайн Декларацію щодо комплексу глобальних пріоритетних дій для захисту фінансування та зміцнення системи освіти від наслідків, спричинених пандемією COVID-19.

У заході взяли участь Генеральний секретар ООН, президенти Анголи, Кенії, Демократичної Республіки Конго, Колумбії, Намібії, Португалії, Руанди, прем'єр-міністри Італії, Марокко, Норвегії та Іспанії, королева Бельгії Матильда, понад 65 міністрів освіти, у тому числі й Міністерство освіти і науки України.

«У той час, коли країни роблять складний вибір та вдаються до компромісів, щоб змінити суспільство, освіта має бути нашим головним пріоритетом, нашою опорою для відновлення. І все-таки лише незначна частина коштів – у середньому щонайменше 1% – була спрямована на освіту та навчання в національних пакетах стимулів. Фінансування освіти – це не витрати. Це наша найважливіша довгострокова інвестиція. Якщо ми не виділимо ці кошти зараз, на нас чекає більш похмура майбутнє», – заявила Генеральний директор ЮНЕСКО **Одрі Азуле**, відкриваючи засідання хвилиною вшанування пам'яті вчителя

Самуеля Паті, вбитого 16 жовтня у Франції.

В ухваленій Декларації визначено пріоритетні заходи, що буде вжито для відновлення системи освіти до кінця 2021 року:

1. *Захист національного та міжнародного фінансування освіти.*

Важливість підтримки і збільшення внутрішнього фінансування та міжнародної допомоги освіті зараз, оскільки ці інвестиції окупляться та матимуть позитивний вплив на цілі сталого розвитку.

2. *Безпечне відкриття шкіл.*

Попереднє планування відкриття шкіл має важливе значення для забезпечення якісного освітнього процесу для учнів, вчителів та сімей. Йдеться про безпечне та гігієнічне середовище, наявність шкільного персоналу та спроможність навчальних закладів впроваджувати зміни та корегувальні заходи, зокрема прискорене навчання та

коригування шкільного календаря, навчальної програми та організації класу.

3. *Інклюзія, рівноправність та гендерна рівність.*

Посилення готовності, стійкості, включеності та регулювання гендерних аспектів освітніх систем буде ключовим для запобігання розширенню нерівності в освіті, забезпечення повернення всіх учнів до школи та освітніх програм, а також негайних та узгоджених дій для запобігання серйозним невдачам в освітньому процесі.

4. *Переосмислення викладання та навчання.*

Під час відновлення роботи шкіл надзвичайно важливо забезпечити підтримку викладачам, зокрема шляхом постійного професійного розвитку в галузі ІКТ, приділяти більше уваги їхньому соціальному та емоційному благополуччю, забезпечити соціальний діалог та

їхню активну участь у формуванні відновлення освіти.

5. *Використання рівноправного зв'язку та технологій для навчання.*

У перспективі мають застосовуватися гібридні моделі навчання. Для цього потрібна не лише адекватна інфраструктура, але рівний доступ до Інтернету та оцифрованих навчальних програм, навчання цифровим навичкам для вчителів та студентів та заходи щодо захисту конфіденційності.

Під час надзвичайної сесії Глобальної конференції з питань освіти ЮНЕСКО заступник Міністра освіти і науки України **Артур Селецький** привітав ухвалення Декларації GEM 2020 та запевнив у дотриманні зобов'язань МОУ України у питаннях забезпечення якісного освітнього процесу в умовах безпрецедентної кризи COVID-19.

«Ми вітаємо ухвалення Декларації Глобальної конференції з питань освіти 2020 року та зобов'язуємось захищати фінансування освіти та пришвидшувати прогрес у напрямі досягнення Цілі сталого розвитку 4 – «Якісна освіта», під час пандемії COVID-19 та після її завершення», – заявив Артур Селецький. Серед кроків, що сприятимуть відновленню та зміцненню якості освіти, він назвав наступні:

• Уряд України ухвалив рішення щодо спрямування коштів із Державного бюджету 2020 року на організацію безпечного навчання та забезпечення якісної дистанційної освіти для закладів загальної серед-

ньої освіти;

• у проект Держбюджету на 2021 рік передбачено нову субвенцію (1 млрд грн) для закладів освіти на боротьбу з пандемією коронавірусу;

• МОУ України спільно з Міністерством цифрової трансформації України та міжнародними партнерами опрацює питання продовження та модифікації проекту «Всеукраїнська школа онлайн»;

• розпочато проект з пілотування безкоштовного програмного забезпечення для створення та ведення шкільних електронних журналів та щоденників;

• триває перехід до електронного ліцензування провадження освітньої діяльності у сферах вищої, післядипломної, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти на основі Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

У межах позачергового засідання учасники Глобальної конференції ЮНЕСКО з питань освіти у часи пост-COVID-19 закликали міжнародну спільноту до інвестування в освіту з метою запобігання катастрофи цілого покоління. Одна з найбільших освітніх компаній «Save Our Future» у взаємодії з понад 600 громадськими організаціями, фондами, ЗМІ та молоддю презентувала Білу книгу, яка містить конкретні рекомендації для урядів світу щодо вдосконалення систем освіти.

За матеріалами сайту mon.gov.ua

Українські університети у рейтингу THE 2021

Нещодавно, у вересні 2020, був опублікований Світовий рейтинг університетів Times Higher Education University 2021, який включає понад 1500 університетів з 93 країн та регіонів, що робить його натеper найбільшим та найбільш неоднорідним. Рейтинг базується на 13 ретельно відібраних показників ефективності, на основі яких вимірюють результати діяльності установи за чотирма напрямками: викладання, дослідження, трансфер знань та світові перспективи. Основну методологію рейтингування збережено від 2011-2012 років. У 2020 році додано ще один фактор – цитування. Застосовано бібліометричні показники з бази даних **Elpusier Scopus** 2015–2019 років. Традиційно включено відповіді за опитуванням 22 тис. науковців у всьому світі.

Дев'ять українських вишів також потрапили до цього відомого рейтингу, і у загальному вигляді послідовності розташувалися таким чином: місце 501–600 посіли Національний університет «Львівська політехніка» і Сумський державний університет, місце 801–1000 належить Харківському національному університету радіоелектроніки, місцями у групі 1001+ заволоділи послідовно Львівський національний університет імені Івана Франка, НТУ «Харківський політехнічний інститут», КПІ імені Ігоря Сікорського, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. У такій самій послідовності українські університети зайняли місця й за галузями «Computer science» і «Physics & astronomy». Місце

501–600 посідає Національний університет «Львівська політехніка» також за галуззю «Mechanical & aerospace» і поділяє його разом із Сумським державним університетом за «Civil engineering».

Сумський державний університет посідає місце 501–600 ще за двома галузями – «Sport science» і «History, philosophy, theology».

Рейтинговий список, якому довіряють студенти, викладачі, уряди та галузеві експерти, дає розуміння змін та балансу сил у світовій вищій освіті. Так, Оксфордський університет очолює рейтинговий список THE п'ятий рік поспіль, тоді як Університет Цінхуа (материковий Китай) став першим азійським університетом, що увійшов до двадцятки перших за чинною методологією, веде свій відлік від 2011 року. США претендують на вісім місць у топ-10, після того, як Каліфорнійський університет у Берклі подолав шість сходинок і опинився на сьомому місці. Загалом же американські університети, які не входять у топ-200, демонструють зниження статусів.

Найбільшу кількість нових учасників рейтингування представила Індія – 14, і може похвалитися рекордною кількістю рейтингових установ – 63.

За матеріалами сайту timeshighereducation.com/

«Срібна» учнівська збірна з інформатики

32-га Міжнародна олімпіада з інформатики (32nd INTERNATIONAL OLIMPIAD IN INFORMATICS) відбулася з 13 по 19 вересня 2020 року онлайн. Країна, що мала приймати олімпіаду IOI 2020 – Сінгапур, тому звідси відбувалося керівництво всіма змаганнями. Загалом взяло участь 349 учасників з 87 країн світу.

Учасники мали шість завдань у двох турах, за виконання кожного з яких могли заробити 100 балів. Цьогорічна програма складалася із завдань «Comparing Plants», «Connecting Supertrees», «Carnival Tickets», «Packing Biscuits», «Counting Mushrooms», «Stations».

По завершенню змагань відбулося рейтингування учасників за кількістю набраних балів. Учасники, що посіли місця з 1 по 29 отримали золоті медалі, з 30 по 86 – срібні, а з 87 по 171 – бронзові.

Наша збірна здобула чотири срібні медалі. У рейтинговому списку учасники зайняли наступні сходинки: **Олег Навер** посів 33 місце (464,75 балу), **Андрій Ковригін** відповідно – 38 (454,58), **Софія Мельник** – 40 (449,32) та **Владислав Заводник** – 41(438,93).

Абсолютним чемпіоном з кількістю 600 балів став **Вільям Лін** зі США.

Урочисте завершення олімпіади відбулося 23 вересня, також в режимі онлайн.

Довідково: Міжнародна олімпіада з інформатики – одна з кількох міжнародних наукових олімпіад, що проводяться щорічно у всьому світі.

Обрані старшокласники з різних країн змагаються в престижному змаганні з програмування, щоб відточити свої інформаційні навички, такі як аналіз проблем, проектування алгоритмів та структур даних, програмування та тестування.

Кожна країна-учасниця обирає команду з чотирьох старшокласників, які представляють свою державу. Команда у супроводі керівника та його заступника бере участь у дводенних змаганнях. Кожен учасник змагається індивідуально, щоб максимізувати свій рахунок, вирішивши три алгоритмічні задачі протягом п'яти годин.

За матеріалами сайту ioi2020.sg

Сторінку підготувала **Маргарита ТКАЧЕНКО, аспірантка Національного університету імені М.П. Драгоманова**

В Україні відкрито інтерактивний Музей науки

3 жовтня Президент **Володимир Зеленський** взяв участь у відкритті Музею науки Національного центру «Мала академія наук України» у Національному комплексі «Експоцентр України» у Києві. Це – перший державний музей науки і перший заклад такого рівня.

Володимир Зеленський запустив роботу музею, активувавши головну експозицію. Це сталося після того, як Президент відповів на п'ять запитань на інтерактивному планшеті.

Після цього Глава держави оглянув найцікавіші експонати. Серед них: оптична ілюзія, перевернутий зір, маятник, велосипед з квадратними колесами та інтерактивна пісочниця, яка може моделювати кліматичні зміни.

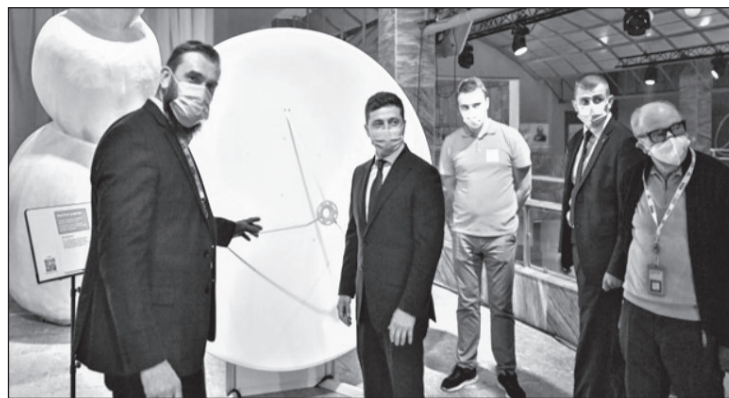
Ще один експонат дає змогу дітям безпечно розбити скло, що зазвичай забороняють дорослі. Також відвідувачі можуть наочно детальніше дізнатися про аерогель – найлегший твердий матеріал у світі.

– Такий сучасний інтерактивний музей в Україні з'явився – це прекрасно. Для дітей важливо розуміти, що наука – це не лише складні формули, хоча від них нікуди не дінешся, – сказав Президент.

На прохання організаторів Володимир Зеленський записав вітальне слово у форматі голографічного зображення.

– Розумію, що для когось слова «музей» і «наука» можуть звучати не сучасно, як щось нудне, немодне, нехайпове. Та повірте – в цьому місці все інакше. Ви переконаєтеся, що наука – це круто! Наука – в тренді! Наука – це топ! – звернувся він до всіх майбутніх відвідувачів.

Президент наголосив на важливості створення таких музеїв не лише

в столиці, а й у кожному регіоні. Заступник керівника Офісу Президента **Юрій Костюк** зазначив, що така ідея вже обговорюється.

– Ми повинні зробити такі проекти в інших регіонах. І коли ми кажемо про інші – ми кажемо про всі регіони. Немає винятків. Ми попередньо розмовляли, що вже є початок по трьох обласних центрах», – додав міністр розвитку громад та територій України **Олексій Чернишов**.

Довідка. Ідея створити Музей науки виникла у 2015 році у працівників Малої академії наук МОН України. Активні роботи було створено лише у 2019–2020 роках. Головна мета музею – захопити увагу, збудити уяву юних поколінь з метою залучення їх до наукової і винахідницької діяльності.

Юрій ШЕРЕМЕТА, «ОіС»
за матеріалами сайту president.gov.ua

VI Міжнародний конгрес зі спеціальної педагогіки та психології

1-2 жовтня відбувся VI Міжнародний конгрес зі спеціальної педагогіки та психології «Особливі діти: освіта і соціалізація». Організатори – Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України та Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія.

Пленарне засідання відбулося у Президії НАПН України з трансляцією на платформі YouTube, що дало можливість долучитися до його перегляду широкому колу науковців і практиків, фахівців з питань навчання та реабілітації дітей з особливими потребами із України та Європи.

Відкрив засідання директор Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України **В'ячеслав Засенко**, який стисло окреслив коло проблем, що їх потрібно розв'язувати в освіті дітей з особливими потребами.

До учасників зібрання з вітальними словами звернувся президент НАПН України **Василь Кремень**, Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю, Голова Національної Асамблеї людей з інвалідністю України **Валерій Сушкевич**, в.о. генерального директора Директорату дошкільної, позашкільної та інклюзивної освіти МОН України **Віктор Сальков**, доктор педагогічних наук, професор, ректор Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії **Валентина Нечипоренко**.

Василь Кремень зокрема зазначив, що прогресивність суспільства визначається рівнем розвитку особистості. Саме тому важливим аспектом системних змін є реформування освіти, що є чинником становлення демократичної та правової України та інструментом довгострокових змін. Щодо сьогоденних проблем, президент НАПН України наголосив: «Я далекий від думки, до дистанційна освіта зможе замінити звичну форму освіти, але вона суттєво доповнює зусилля суспільства по навчанню й вихованню дитини. І якраз дистанційна освіта може бути особливо корисною для багатьох дітей з обмеженими можливостями в той чи інший період. Установи НАПН України мають багато напрацювань, розробок аби максимально застосувати дистанційну освіту для навчання і розвитку наших дітей».

Валерій Сушкевич підкреслив, що Україна зробила відчутний крок у впровадженні інклюзивного навчання, а також доступності освіти для

дітей з особливими освітніми потребами загалом. Водночас зазначив, що темп деінституціалізації у спеціальній освіті випереджає темп впровадження інклюзивного навчання, викликає занепокоєння закриття спеціальних закладів як альтернативних. Валерій Михайлович, наголосив на тому, що саме в Національній академії педагогічних наук, зокрема в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка, є ресурси, які мають бути активно залученими і до освітнього реформування.

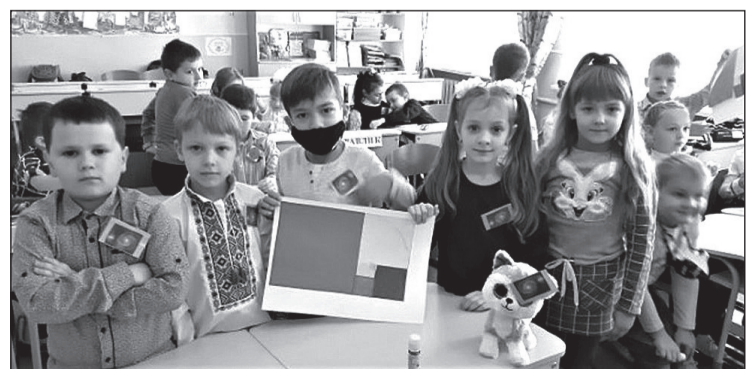
Про концептуальні засади реформи освіти для осіб з особливими освітніми потребами в Україні та стратегічні напрями співпраці з НАПН України розповів Віктор Сальков. Він привернув увагу до необхідності синхронізації інклюзивної та спеціальної освіти як важливої складової реформування.

Під час конгресу відбулися численні засідання секцій та науково-практичні заходи. Відеопривітання та наукові виступи надіслали колеги з Польщі, Словенії, Чехії, Болгарії, Грузії та Білорусії. Зарубіжні партнери відмітили високий науковий рівень заходу та плідну співпрацю у питаннях освіти дітей з особливими потребами.

Леся ПРОХОРОНКО,
заступник директора з наукової роботи
ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
доктор психологічних наук

Послідовність Фібоначчі – для молодших школярів

Нещодавно в одній зі шкіл міста Слов'янська Донецької області відбувся інтегрований урок, ініційований головою Ради молодих учених Інституту прикладної математики і механіки НАН України, кандидатом фізико-математичних наук **Євгенією Євгенівною** і проведений разом з учителем вищої категорії **Юлією Пожитько**. Урок був присвячений вивченню ряду Фібоначчі та його властивостей у 2-В класі ЗОШ І-ІІІ ступенів № 10. Діти дізналися про італійського математика **Леонардо Фібоначчі** та його загадковий нескінченний числовий ряд, власноруч побудували спіраль Фібоначчі, а також знайшли математичні закономірності у пелюстках квітів та у русі хмар у небі.

Основною метою такого заходу було показати молодшим школярам, що математика – це не лише приклади й задачі, а й закони існування всього живого. Зрештою, недарма німецький математик, астроном, геодезист та фізик – один з найвидатніших математиків всіх часів, «король математики» **Карл Фрідріх Гаусс** свого часу сказав: «Математика – цариця наук!»

Незвичний урок став можливим у зв'язку із проголошенням 2020-2021 навчального року **Роком математики в Україні**. Інститут прикладної математики і механіки НАН України запланував багато заходів із популяризації науки серед молоді Донецького регіону. Розпочати роботу в цьому напрямі вирішили з наймолодших школярів. Адже Нова українська школа, що базує свої підходи на ідеях Василя Сухомлинського, рекомендує отримання знань через дослідження світу власноруч.

Найкращим результатом зустрічі стала ініційована вчителем допитливість та зацікавленість дітей математикою, їхнє прагнення пізнання нового. Тепер вони зовсім по-іншому будуть дивитися на равлика, соняшник, айстру чи морського коника.

Науковці Інституту прикладної математики і механіки НАН України сподіваються, що такі ініціативи стануть доброю традицією, адже дуже важливо привити любов до наук ще у початковій школі.

Юлія ПОЖИТЬКО,
учитель ЗОШ І-ІІІ ступенів № 10,
м. Слов'янськ, Донецької обл.

Анатолій ЗАГОРОДНІЙ,
президент НАН України,
доктор фізико-математичних наук,
академік НАН України

«Першочерговим завданням бачу підтримку і зміцнення ролі Академії в житті суспільства»

З виступу академіка

А.Г. Загороднього на засіданні групи «Наука та інновації»

Національна академія наук України завжди відігравала першочергову роль у науковому супроводі всіх сфер економічного, науково-технічного, соціально-політичного і культурного розвитку держави. Тому першочерговим завданням бачу підтримку і зміцнення ролі Академії в житті суспільства, підняття її статусу і авторитету як вищої наукової організації держави, яка здійснює фундаментальні і прикладні дослідження, вирішує міждисциплінарні наукові і науково-технічні проблеми, створює сучасні розробки, спрямовані на забезпечення економічного розвитку держави, здійснює науковий супровід базових галузей економіки, оборони і безпеки, захисту довкілля.

Наразі очевидно є необхідність і реформування внутрішнього життя та вдосконалення структури НАН України з метою перетворення її на рушій економічного і соціально-культурного розвитку держави, більш активної комунікації з державними органами та бізнесовими структурами, переходу на новий рівень міжнародного науково-технічного співробітництва та інтегрування в європейські наукові програми і дослідницькі інституції. Водночас будь-які реформи і зміни мають зміцнювати Академію, а не стати руйнівними. У зв'язку з цим вважаю необхідним зосередити зусилля на таких ключових положеннях:

1. Забезпечення світового рівня наукових досліджень в установах Академії.
2. Розширення інноваційної діяльності та власної інноваційної інфраструктури в системі НАН України. Розвиток мережі малих інноваційних компаній при установах Академії. Створення наукового парку «Академісті».
3. Залучення до Академії наукової молоді, підтримка талановитих молодих учених.
4. Оптимізація мережі та внутрішньої структури наукових установ, мережі організації дослідно-виробничої бази та інших суб'єктів господарювання Академії.
5. Інвентаризація матеріально-технічної бази та земельних ділянок установ Академії.
6. Забезпечення прозорого, об'єктивного та ефективного розподілу коштів, що виділяються Академії з державного бюджету, за рахунок його перерозподілу з урахуванням результатів діяльності в попередні роки та використання конкурсних засад.
7. Розвиток дослідницької інфраструктури та інтегрування до міжнародних, насамперед європейських, дослідницьких інфраструктур.
8. Подальше інтегрування науки і освіти.
9. Розвиток і широке використання можливостей міжнародної співпраці. Інтегрування до Європейського дослідницького простору (ERA) та Європейської хмари відкритої науки (EOSC).
10. Налагодження взаємин глибокої довіри між науковою спільнотою та громадськістю, формування позитивного іміджу Академії та престижності професії науковця у суспільстві.
11. Системна комунікація з керівництвом вищих органів державної влади.
12. Вирішення соціальних проблем співробітників НАН України.

Формування лідерів – завдання вищої школи

29-30 жовтня відбулася IV Міжнародна науково-практична конференція «Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій для управління соціальними системами», яка була організована НТУ «Харківський політехнічний інститут» разом з Національною академією педагогічних наук України. Цьогоріч у конференції взяли участь понад 200 учасників з України, Литви, Японії, Польщі, Боснії, Румунії.

Ректор НТУ «ХПІ» **Євген Сокол** у вступному слові наголосив, що вже кілька десятиліть в університеті раціонально побудовано навчальний процес: збалансовано технічні і спеціальні дисципліни, достойне місце займають гуманітарні дисципліни. Саме викладачі формують кращі якості молодих фахівців, майбутніх лідерів суспільства, призваних змінювати його на краще.

Модератор конференції – завідувач кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка І.А. Зязюна **Олександр Романовський** наголосив, що кафедра вже близько 20 років займається проблемою лідерства в Україні та окреслив напрями її діяльності. Він зауважив, що лідер не може бути бездуховною, аморальною, безвідповідальною особистістю. Чітке усвідомлення власних цілей і здатність за допомогою особистої харизми донести їх суть до оточуючих – перші кроки до становлення лідерських здібностей і успіху.

В пленарному засіданні з доповіддю «Цифрова трансформація освітніх систем» виступив директор Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України **Валерій Биков**. У доповіді «Освіта

і лідерство» академік НАПН України **Георгій Філіпчук** зазначив, що лідер має вивчати культурне надбання і нові досягнення людства. Лідеру потрібно стратегічне мислення та здатність адекватно оцінювати ситуацію, ухвалювати відповідні рішення.

Зі своїм баченням формування лідерів виступили учасники конференції з Румунії – ректор Петрошанського університету **Сорин Раду** та Почесний Президент Петрошанського університету **Ніколає Іліаш**, провідний співробітник **Юліан Офенберг**. У доповіді «Mining engineer – the root of the earth» було продемонстровано велику роль самоудосконалення для розвитку лідерських якостей.

Ректор Полтавського університету економіки і торгівлі **Олексій Нестуля** зазначив, що харизма особистості засвідчується через здібності. Якщо вони покладені на досягнення цілей, тоді вони запам'ятовуються. Лідер не обов'язково повинен бути організатором. Він може бути прикладом, і тоді ним захоплюються, йому наслідують.

З доповіддю «Пріоритети у формуванні лідерських якостей майбутніх вчителів» виступила заступник директора з наукової роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України **Лідія Хомич**. Галузь педагогічної освіти відіграє провідну роль, зазначила доповідачка, у становленні української держави, а випускники закладів вищої педагогічної освіти формують національну свідомість молоді, забезпечують її підготовленість до оволодіння професіями, формують соціальну та громадянську компетентність.

З доповіддю «Лідерські якості спортсменів як фактор підвищення їх результативності» виступила провідний науковий

співробітник Навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського **Надія Височіна**. Вона зазначила, що лідерські якості особливо помітні у спортсменів, оскільки спорт – це екстремальний вид діяльності, який дозволяє людині продемонструвати найвищий ступінь розвитку своїх фізичних і психічних можливостей.

Вплив герменевтико-культурологічних аспектів на формування харизматичного лідера-педагога розглянув професор кафедри гуманітарних дисциплін і соціальної роботи Львівського державного університету безпеки і життєдіяльності **Григорій Васнович**.

Доктор соціальних наук з Педагогічного університету ім. Національної Комісії Освіти у Кракові (Польща) **Матеуш Ка-**

мионка у доповіді «Відношення до політики молодих громадян України» представив результати дослідження у 14 університетах України. Він зазначив, що зацікавленість студентів у тих процесах, що відбуваються, має бути вищою. Невеликий інтерес до політики серед студентів та її нерозуміння може призвести до відсутності інтересу до кар'єри в державних структурах.

Учасники конференції висловили впевненість, що розвиток лідерства сприятиме розвитку громадянського суспільства в Україні.

Юрій ПАНФІЛОВ,
професор кафедри
педагогіки і психології
управління соціальними системами
імені академіка І.А. Зязюна
НТУ «ХПІ», м. Харків

Високого польоту тобі, «Біла птахо»!

Зразковий театр танцю «Біла птаха» Мангушського районного будинку культури було започатковано 22 жовтня 2000 року у селищі Мангуш, Мангушського району Донецької області. Засновником та балетмейстером його протягом 20 років є **Людмила Бойченко**.

Велика творча дружба поєднує «Білу птаху» з Федерацією грецьких товариств України. Перше знайомство танцювальних колективів театру відбулося у 2002 році, на Всеукраїнській грецькій олімпіаді школярів, у номінації «Хореографія», і як результат ансамбль «Грація» посів призове місце за виконання грецького танцю «Мангушська хайтарма» та гідно відстояв честь Мангушу, ансамбль «Очаровашки» був нагороджений заохочувальним призом – великим тортом та подарунками

канцелярії для учнів, як для самих маленьких учасників конкурсу від Федерації грецьких товариств України.

Побачивши одного разу танок «Мангушська хайтарма», захоуєшся в нього: дивовижна музика, незвичні, гнучкі рухи рук, швидкі та перемінні кроки, характер виконання. Це танець, без якого не відбувається жодне, не тільки грецьке, а й українське свято у Мангуші, тому що тут вже давно переплелися сімейні коріння, та два народи стали однією великою родиною.

Опановувати грецьку хореографію дуже нелегко – не тільки дітям але і хореографам, – та завдяки семінарам-практикумам, організованим з року в рік в містах Маріуполі, Одесі, театр танцю отримав багато нового хореографічного матеріалу та нових творчих ідей.

З метою популяризації грецької народної хореографії в Україні та за її межами, театр танцю здійснив подорожі (2006 р.) на міжнародний фестиваль «Золота осінь» (м. Будапешт, Угорщина), де отримав Золотий кубок та І премію фестивалю, гастрольні тури до Греції, Криму (до 2013 р.).

Творча дружба «Білої птахи» та ФГТ України триває вже 18 років. У кожне свято, організоване Федерацією грецьких товариств України (голова **Олександра Проценко-Пічаджи**), театр танцю вносить свою яскраву сторінку: це Міжнародний фестиваль грецької культури «Мега Йорти», Фестиваль грецької пісні ім. Тамари Каци, фестиваль «Вогонь Еллади», неодноразові виступи ансамблів «Весела компанія», «Фантазія» на всеукраїнському фестивалі національних меншин України «Всі ми

діти твої, Україно» (м. Київ, 2013, 2018). Колектив одержав диплом Міністерства культури України «За активну участь у всеукраїнському дитячому конкурсі етносів України» та диплом президента Ради національних товариств України (2013).

У 2005, напередодні свого п'ятирічного ювілею, театр Танцю Людмили Бойченко був названий «Біла птаха» (грецькою «Мангуш»). І в цьому ж році отримав почесне звання зразкового. Це була перемога не тільки балетмейстера та вихованців, а й перемога батьків, без допомоги яких «Біла птаха» так скоро не досягла б своїх вершин. Транспорт, сценічні костюми, супроводження вихованців у поїздках на фестивалі та конкурси, забезпечення харчування в дорозі – усе це батьки вихованців: Топузови, Спруцки, Ісанбаєви, Кухти, Сосницькі, Малюги, Джеломанови, Манки, Батиренки, Кіянєнки, Іванчішина, Тігішова, Хавалджи, Кудрявцева, Терстух, Орел, Сарбей, Джетимови, Браги, Аніченки, Половнікови, Туру, Джансиз, Сметаніна, Андрусенко.

З кожним роком чисельний склад колекти-

ву стає усе більшим. Під крилом «Білої птахи» у 2020 році вже виховується понад 100 вихованців. Тут вчать досягати перемог, щоденно працювати, бути першим та кращим не тільки у художній творчості, а й у житті, а ще – зробити творчість сенсом свого життя та професією.

Кращі з кращих, розумні талановиті випускниці зразкового театру танцю «Біла птаха» **Наталія Малюга** (2008) та **Ганна Небиліченко** (2014) обрали своєю професією вчителя з хореографії, обидві закінчили Бердянський державний педагогічний університет і працюють керівниками самодіяльних танцювальних колективів в Мангушському районі. Зараз триває підготовка ще однієї вихованки – **Богдани Слободенюк**, до професії хореографа. І це добре, коли започаткована справа, живе, традиції множаться, а результат слугує суспільству.

Світлана ТЕРСТУХ,
голова Мангушського селищного
товариства греків,
с/мт Мангуш, Донецька обл.

Академічні та інші ландшафти Латвії Нотатки запрошеного українського професора Університету Туриба

ТЕНДЕНЦІЇ

Однією із головних тенденцій розвитку європейської та глобальної вищої освіти впродовж останніх десятиліть є її активна інтернаціоналізація. Стрімкий розвиток авіасполучення, у тому числі його бюджетного сегменту, поширення сучасних інформаційних та комунікаційних технологій, розвиток програм грантової підтримки, помітне підвищення рівня володіння англійською та іншими іноземними мовами серед студентів, викладачів та науковців – ці, та багато інших факторів зробили інтернаціоналізацію органічною частиною повсякденного життя мільйонів людей. А чи не найголовнішим, на нашу думку, компонентом інтернаціоналізації є мобільність – зокрема, можливість навчатися, викладати та проводити наукові дослідження у зарубіжних університетах. Оскільки ж інтеграція до Європейського Союзу та його структур вже сьомий рік є стратегічним пріоритетом розвитку нашої держави, йдеться передусім про європейські університети та інші академічні інституції. І треба відзначити успішний характер цих процесів, бо вітчизняна система вищої освіти вже фактично стала повноцінною частиною Європейського простору вищої освіти та Європейського дослідницького простору.

За умов, коли фінансові можливості українських закладів вищої освіти для підтримки академічної мобільності є невідповідними, основним джерелом її фінансування стає донорська допомога у формі грантів. Ця допомога надходить від європейських структур і чи не найвідомішим її прикладом є програма Європейського Союзу ERASMUS+, яка підтримує проекти співпраці й партнерства та мобільність у сфері освіти і професійної підготовки. Бюджет програми на 2014-2020 роки склав 14,7 млрд євро. Повноцінними членами цієї програми є 28 держав-країн ЄС, а Україна є однією з багатьох країн-партнерів. У 2021 році буде запущено новий етап програми ERASMUS+ на 2021-2027 роки, який має на меті вивести інтеграційні процеси на європейському континенті на новий рівень.

Звичайно, університети країн ЄС мають як пріоритетні можливості для отримання фінансування з боку європейських структур, так і більший спектр програм підтримки різноманітних форм академічної мобільності. В рамках однієї з таких програм від Європейської наукової фундації (European Science Foundation) я мав можливість впродовж шести місяців 2020 року викладати в Університеті Туриба в якості запрошеного професора. Університет розташований у столиці Латвії, Ризі, на лівому березі ріки Даугава. Програма, завдяки якій я опинився у цьому приватному університеті, має назву «Посилення кадрового складу Університету Туриба за напрямками його стратегічної спеціалізації», і дозволяє університету на конкурсній ос-

нові запрошувати до викладання іноземних професорів.

Як відбувався процес залучення до програми у моєму особистому випадку? Влітку 2019 року мій колега – професор Університету Туриба **Андріс Петерсон** – надіслав мені інформацію про відкритий конкурс та запропонував взяти в ньому участь. Ознайомившись з умовами конкурсу та побачивши, що моя кандидатура відповідає основним вимогам, а процес підготовки документів не є надто складним, я погодився, і, через певний час, подав свої документи на конкурс. У листопаді 2019 року я отримав листа з інформацією, що конкурсна комісія обрала мене як оптимального кандидата на професорську позицію, і запитанням, коли на початку 2020 року я зможу приступити до роботи. Я відповів, що після отримання офіційних документів для перебування на території Латвії та узгодження мого від'їзду із роботодавцем в Україні.

Фактично це був одномісний номер стандартного європейського готелю з відповідним сервісом – вже десь через тиждень я відчував себе там, як вдома. Приємно вразила мене доброзичливість та гостинність латвійських колег – передусім, завідувача кафедри комунікації, професора **Едвіна Евартса**, заступниці декана **Яни Бункус** та **Івиту Кісніце**, керівника PhD програм, професора **Айнарса Дімантса** та інших колег.

УНІВЕРСИТЕТ

Університет Туриба – це відносно молодий приватний заклад вищої освіти, який було засновано у 1993 році. Зараз університет складається з трьох факультетів: бізнес-адміністрування, юридичного та міжнародного туризму. Підготовка ведеться по більш ніж 20 навчальним програмам, частина з яких англійською мовою. В університеті навчається понад 3 тис. студентів, значна частина яких – іноземці, які

менеджменту та взаємодії PR та журналістики у сучасному світі. Крім того, у мої обов'язки входила допомога із редагуванням англійських версій навчальних планів – університет якраз готувався до чергової акредитації. Потрібно відзначити гарну матеріальну базу Університету Туриба – всі аудиторії, у яких мені довелося вести заняття, були дуже зручними та оснащеними комп'ютерною технікою та проекторами для презентацій. Студентська ж група ідеально підходила для вивчення курсу з крос-культурної комунікації, адже у ній навчалися представники шести країн, включаючи Україну. До речі, наша українська студентка, **Єлизавета Нестеренко**, була однією з найкращих у групі. І не кажу вже про досконалу англійську мову Єлизавети, яка рік навчалася у США за престижною програмою шкільних обмінів FLEX! Тож теорію культурних вимірів **Герта Хоф-**

вже, звичайно, було відомо, але, відверто кажучи, ще у лютому я не міг навіть уявити, до чого вона призведе. Тому, коли у середині березня Україна закрила кордони, а заняття в Університеті Туриба повністю перевели у дистанційний формат, для мене це стало справжнім шоком. Крім того, на квітень у мене були заплановані поїздки до Швеції та Бельгії, а на травень – до Норвегії. Відчуття, що твій спосіб життя, який сформувався впродовж останніх двох десятиліть, стрімко руйнується, а ти фактично «зачинений» у кордонах Латвії на невизначений термін, було надзвичайно непримемним та стресовим, але я досить швидко зміг адаптуватися до нової ситуації.

У порівнянні з Україною у квітні-травні карантинні обмеження у Латвії були досить ліберальними, оскільки так як кількість хворих на фоні інших країн була відносно невисокою: продовжував працювати громадський транспорт та торговельні комплекси, зберігався вільний доступ до парків. Тому я мав можливість детально вивчити Ригу, адже практично кожного дня намагався здійснювати тривалі прогулянки цим чарівним містом. А вже ближче до літа я відкрив для себе Юрмалу з її курортною атмосферою та фантастичними пляжами, невеликими дюнами, чайками, та надзвичайно ніжним оксамитовим піском. Уявляєте собі, що від балтійського узбережжя тебе відділяє усього кілька зупинок електрички? Звичайно, такою нагодою не можна було не скористатися, тим більше що відпочиваючих цього літа було дуже мало, тож ніхто не заважав мені насолоджуватися красою Ризької затоки! Влітку, коли заняття скінчилися, а екзамені було складено, я мав більше вільного часу, тому вирішив помандрувати Латвією. Відверто кажучи, був вражений красою та різноманітністю цієї невеликої країни. Ліепая, Вентспілс, Кулдīga, Тукумс, Цесіс, Сігулда, Елгава – кожне з цих міст має своє архітектурне обличчя та неповторну історичну ауру, про які можна написати окремі есе.

На момент мого повернення в Україну кількість захворювань на COVID-19 почала зростати, тому прямі рейси між Ригою та Києвом було скасовано, правда, ціну заздалегідь куплених квитків мені компенсували. А вилітати мені довелося з Вільнюса. Оскільки на той час Литва знаходилася у червоній зоні, після прибуття у аеропорт Жуляни я встановив на мобільний додаток «Дій вдома», здав тест і був на самоізоляції. За кілька днів я отримав результати тесту про відсутність вірусу, і зміг повернутися до звичного повсякденного життя, іноді згадуючи своє перебування у Латвії та чудовий досвід, який я зміг там отримати. Сподіваюся, наша співпраця з латвійськими колегами буде мати продовження!

Сергій КУРБАТОВ,
головний науковий співробітник
Інституту вищої освіти
НАПН України,
м. Київ

Оскільки маю значний досвід академічних поїздок до країн ЄС як у візовому, так і в безвізовому форматі, несподівано складним виявився для мене процес оформлення латвійської робочої візи на шість місяців. Цей документ вимагає справді великої кількості узгоджень та отримання дозволів на рівні відповідних латвійських структур, що зайняло значний проміжок часу та потребувало суттєвих зусиль з боку латвійських колег. Але цей тривалий бюрократичний процес закінчився перемогою – отриманням візи, і наступного дня – бюджетним рейсом угорської компанії Wizz Air до Риги. Приблизно півтори години польоту – і я вже знаходжуся у столиці Латвії.

Питання з житлом у Ризі було вирішено оптимально – університет запропонував мені орендувати професорську кімнату у гуртожитку для іноземних студентів на території університету.

представляють більше 40 країн світу. Плата за навчання у цьому університеті в 2020-2021 навчальному році для громадян України складає на бакалаврському рівні від 1970 до 2470 євро на рік, на рівні магістратури та докторантури – 2570 євро на рік. Починаючи з другого курсу кращі іноземні студенти можуть отримати стипендію, яка покриває 100% вартості навчання. Існують також спеціальні стипендії Уряду Латвії для підтримки іноземних студентів. Тобто, Латвія на державному рівні заохочує навчання іноземців, в тому числі й у своїх приватних університетах.

Викладати мені доручили досить великий курс «Глобалізація, європейська інтеграція» на крос-культурна комунікація» на бакалаврському рівні та три невеликі курси на рівні докторантури, що було присвячено управлінню комунікаціями, моделям стратегічного та комунікативно-

стедє чи результати дослідження цінностей світу можна було одразу проілюструвати прикладами із таких різних культур, як, скажімо, узбецька та латвійська. Впродовж вивчення курсу були передбачені три контрольні завдання (есе, рецензія на наукову статтю й модульна контрольна робота) та підсумковий іспит у письмовій формі.

Необхідно відзначити й оперативну реакцію Університету Туриба на пандемію COVID-19 – для проведення дистанційних занять було закуплено систему Cisco Webex, а студентів та викладачів до неї підключено. Тож значна частина моєї викладацької діяльності пройшла у дистанційному форматі.

КРАЇНА

Коли я летів до Латвії на шість місяців, то планував щонайменше раз на місяць повертатися в Україну. Про пандемію COVID-19

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук,
академік НАПН України,
почесний академік НАМ України,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка,
заслужений діяч науки і техніки України

«ВІРШІ ШЕВЧЕНКА ЧУДОВІ ЗА ГЛИБИНОЮ І ТЕПЛОТЮ ПОЧУТТЯ»

На початку 1889 р. Іван Бунін, якому Шейшов дев'ятнадцятий рік, отримав у Єльці несподіваний подарунок від незнайомого молодого письменника Івана Белоусова – його першу збірку перекладів «Из «Кобзаря» Т.Г. Шевченко и украинские мотивы», видану в Києві 1887 р.¹ Цей історичний факт досі був недостатньо чітко акцентований як важливий момент розкриття Бунінового справжнього захоплення Шевченком. Уже 3 лютого 1889 р. Іван Олексійович Бунін писав своєму тезці Івану Олексійовичу Белоусову про його книгу: «На меня она произвела хорошее впечатление, во-первых, своим легким и отделанным стихом, и, во-вторых, тем, что в ней есть несколько переводов (весьма верных и вообще хороших) тех из стихотворений Шевченко, которые замечательны по глубине и теплоте чувства»². Разом із тим, Іван Бунін жалкував, що Іван Белоусов не переклав деякі чудові й високо поетичні вірші Тараса Григоровича: «Як умру, то поховайте...», «Думи мої, думи мої...», «І широкую долину...», «Огни горять, музыка грае...». Крім того, Бунін зауважив, що чимало з перекладів Шевченкових поезій, зокрема, й О.М. Плещеева, «не зовсім вдалі й взагалі стоять нижче оригіналу»³. Все це переконливо свідчить про те, що молодий Іван Бунін уже глибоко знав і тонко сприймав і українську мову, і творчість Тараса Шевченка.

До речі, Бунін переклав у 1900 р. перші дві строфи Шевченкового «Заповіту» (повний текст на той час був під цензурною забороною):

*Как умру, похороните
Вы меня на воле,
На степи в краю родимом,
На кургане в поле!
Чтобы даль вокруг синела,
Чтоб и Днепр, и кручи
Были видны, – было слышно,
Как гремит могучий!..*

«НАВЕСНІ 1889 РОКУ ВІДПРАВИВСЯ Я В ХАРКІВ...»

Уперше відвідав Україну І.О. Бунін навесні 1889 р., приїхавши в Харків до свого старшого брата Юлія Буніна⁴, який, власне, був його вчителем і вихователем, наставником

У статті йдеться про Бунінове захоплення Шевченком, висвітлено оцінку ним геніальної творчості Кобзаря. Статтю приурочено до 150-річчя з дня народження російського письменника, поета, Нобелівського лауреата І.О. Буніна, що виповнилося у жовтні цього року.

у перших літературних спробах, особливо після того, як Іван на початку 1886 р. залишив Єльцьку гімназію. Іван Бунін зафіксував якось у щоденнику: «Чуть не с детства я был под влиянием Юлия, попал в среду «радикалов» и чуть не всю жизнь прожил в ужасной предвзятости ко всяким классам общества, кроме этих самых «радикалов». О проклятии!» Це важливе зізнання залишалося не потрактованим у контексті його вкрай емоційної кінцівки. Тому нагадаю, що Бунін врешті-решт заперечував поділ суспільства на експлуататорів і експлуатованих та визнання народом тільки останніх. У передреволюційному 1916 р. він писав: «... Это идиотское деление народа на две части: в одной хищники, грабители, опричники, холопы, царские слуги, правительство и родовые, люди без всякой чести и совести, а в другой – подлинный народ, мужики, «чистые святые, богоносцы, труженики и молчалиники»...»

Після перемоги Жовтневої революції 1917 р. І.О. Бунін назавжди зненавидів В.І. Леніна, в «Окаянних днях» назвав його «Каїном Росії», а в записках письменника все частіше з'являються грікі фрази: «...Выхода нет! Чуть не весь народ за «социалистическую революцию»... Народ возненавидел всё... Сильно плакал...» Якось навіть подумалося мені, чи не запозичив Іван Олексійович назву свого твору у Тараса Григоровича, який на початку свого Послання «І мертвим, і живим, і ненарожденным землякам моім...» писав: «Тільки я, мов окаянний, / І день і ніч плачу...»

Та повернемося до першого приїзду в Харків, про який сам Іван Бунін писав: «Брат Юлий переселился в Харьков. Весной 1889 года отправился и я туда и попал в кружки завязящих «радикалов», как выразались тогда...»⁵. Це перше, точне, проте не всеохопне враження письменника, доповнимо свідченням його дружини В.М. Муромцевої, отриманим, очевидно, від самого Буніна: «Ранками проводил кілька годин в бібліотеці, де став знайомитися і з літературою з українства, читав і перечитував Шевченка, від якого прийшов у захват...». Нам уже відомо, що ще до відвідання Харківської бібліотеки Бунін захоплювався творчістю Шевченка. З того часу почав перекладати з української на російську мову. Скажімо, наприкінці 1889 р. у газеті «Орловский вестник» було надруковано бунінський переклад оповідання українського письменника О.П. Стороженка «Вуса», присвячене П.О. Кулішу. Як точно зазначила С.Д. Павличко, «для героя Стороженка вуса – частина української суті, його identity». Певно, це дуже чутко відчував Іван Бунін. До того ж, оповідання було видрукуване 1861 р. у першому українському щомісячному літературно-науковому журналі «Основа». Письменник переклав і твори Б.Д. Грінченка, котрий сприймав Шевченкову творчість як Євангеліє.

«ЧИЯ МОГИЛА СКРОМНІША І ВОДНОЧАС ВЕЛИЧНІША Й ПОЕТИЧНІША?»

Характерно, що вже на початку літа 1890 р. Іван Бунін відчув серцем, що йому необхідно побувати на могилі Тараса Шевченка. В.М. Муромцева писала: «Бунін, заробивши трохи грошей, вирішив відправитися на могилу Шевченка... Шевченко був

його кумиром, він вважав його великим поетом... Грошей було, звісно, в обріз; їхав у третьому класі, а по Дніпру плив на баржі з дровами, влаштувавшись за копійки. Він говорив мені, що ця перша мандрівка по Малоросії була для нього найяскравішою, ось тоді він остаточно влюбився в неї... і захоплювався, як усю цю несканзану красу своєї батьківщини втілює у своїй поезії простий селянин Тарас Шевченко!.. Він зізнавався,

горе. Великий поет почитает скромно... У меня захолонуло сердце, когда мы наконец прошли под самыми горами, и пахнуло, так близко пахнуло величавым угрюмым молчанием, вечным покоем этого великого места... Вечный покой тебе, великое сердце!..»

Більше того, бунінська публікація 1895 р. стала своєрідним нарисом до оповідання «Козацьким шляхом» (1898), адже чимало сюжетів і фактів із неї було включено до цього, пізнішого твору, втім, уже наповнені новими переосмисленими враженнями, роздумами. Скажімо, повертаючись у «Козацькому ході» до згаданих Канівських гір, уже назавжди пов'язаних у Буніна з Шевченковою могилою, письменник писав:

«Я опять вспоминал те могилообразные горы, от которых пахнуло на меня старыми преданиями, и невольно переплетал свои мысли с мыслями о жизни Тараса, не спускающая глаз с его могилы».

У російській літературі немає більше такого глибокодумного й емоційного занурення в атмосферу духовного перетинання з могилою Тараса Шевченка, в тому числі через великий час опісля її відвідання. Бунін сам наголосив: «С тех пор прошло много лет, но то, что я переживал на Днепре, не исчезло бесследно». Він особливо виокремив, що «ждал увидеть вечное пристанище того... кто воплотил в своих песнях всю красоту своей родины вместе с горестями своей страдальческой жизни...»

Іван Бунін

що жодна з могил великих людей його так не зворушила, як могила Шевченка...»⁶.

Найперше Бунін згадав про свою поїздку в статті «Пам'яті Шевченка», надрукованої у газеті «Орловский вестник» 26 лютого 1891 р., тобто до 30-річчя з часу смерті Кобзаря. Тараса Шевченка названо в ній не тільки одним з найталановитіших, але й найбагатродніших людей.

За чотири роки письменник опублікував у газеті «Полтавские губернские ведомости» (5 липня 1895 р.) оповідання «По Дніпру», про яке в академічних коментарях до сучасного тринадцятитомного Повного зібрання творів І.О. Буніна сказано, що в його основі «лягли враження від подорожі по Дніпру 1895 р.». Але насправді тодішня подорож до Києва була лише фоном для Бунінових пронизливих спогадів про відвідання у 1890 р. Шевченкової могили:

«...Мне казалось, что именно эти места – настоящие украинские, такие, какими я рисовал их себе с детства, со всей поэзией и мечтательной красотой южной природы, милого образа украинской девушки и то-скующих, сладостных песен... Вспоминал и те могилообразные горы, от которых пахнуло на меня старыми былями и думами, и ждал... Ждал увидеть вечное пристанище того, кто так горячо любил всё это, – «край весёлый, степ широкий»⁷, ясные зори и тихие воды своей родины!..»

Я ждал, что на самом высоком пункте черных гор, на бледном фоне зари, я увижу, как простёртые руки, высокое распятие. Но нет, могила Шевченко находится ниже, на полу-

Не втримаюся від спокуси процитувати Бунінові алмазні рядки:

«Впоследствии я бывал на могилах многих великих людей, но ни одна из них не произвела на меня такого трогательного впечатления, как могила украинского кобзаря. И в самом деле, – чья могила скромнее и в то же время величественнее и поэтичнее?.. Сама она – на высоких, живописных горах, далеко озирающих и Днепр, и синие долины, и сотни селений, – всё, что только дорого было усопшему поэту. И в то же время как проста она! Небольшой холм, а на нём – белый крест с скромной надписью... вот и всё!.. Когда-то тот, кто лежит теперь под ним, лелеял мечты о родной хате, которую ему теперь хотелось поставить над Днепром... Он даже побывал перед смертью на этих горах и трогательно делился своими заветными мечтами с горячо любимой сестрой. Но, увы, покой и приют от скитаний и горестей ему суждено было найти лишь в могиле!

Беленькая хатка⁸, окружённая мальвами, маком и подсолнечниками, стоит теперь возле его надгробного креста. Чисто и уютно в ней, но хозяин её никогда не переступит её порога. Грустно смотрит его портрет⁹ со стены хатки, на «Кобзарь», лежащий на столе...»

Взволнованный, я часто возвращался мыслями в эту беленькую хату. С грустью смотрел я на удаляющиеся от нас Каневские горы. И еще прекраснее и милее казалась мне теперь родина великого народного поэта...»

¹ До цієї книги ввійшло 18 перекладів Шевченкових творів, зроблених Іваном Олексійовичем Белоусовим (1863–1930) – відомим перекладачем і москвознавцем. Протягом 1880–1890-х рр. він публікував переклади віршів Шевченка в російській періодичній пресі та видав окремо в Києві «Маленький «Кобзарь» (1892). У 1900 р. в Москві побачила світ збірка «Песни и думы Кобзаря», перевидана в 1903 і 1909 рр. У 1906 р. у Петербурзі вийшов редактований Белоусовим «Кобзарь» в перекладах російських писателів, до якого увійшло 129 творів Шевченка, з яких 62 він переклав сам. У 1914 р. опубліковано збірник «Шевченко, его думы и песни. В переводе И.А. Белоусова». Він був автором популярних біографічних нарисів і статей про Кобзаря. У 1907 р. відвідав могилу Шевченка.

² Летопись жизни и творчества И.А. Бунина. 1870–1909. Т. 1. – М.: ИМЛИ РАН, 2011. – С. 58.

³ У статті про І.О. Буніна в «Шевченківській енциклопедії» (т. 1) стверджується, що цитовані слова він написав у листі від 19 січня 1889 р., але це помилка. В тому першому листі І.О. Бунін лише сповіщав про отримання книги І.О. Белоусова через поета Є.І. Назарова й готовність листуватися з ним. Їхнє листування тривало кілька років, а 1895 р. вони познайомилися особисто.

⁴ Бунин И.А. Письма 1885–1904 гг. – М., 2003. – С. 22–23.

⁵ Юлий Олексійович Бунін (1857–1921) – російський літератор, публіцист, педагог, громадський діяч, активний учасник революційних народницьких гуртків. Був знайомий із С.Л. Перовською і А.І. Желябовим. Неодноразово був арештований, знаходився під наглядом поліції. Вчився на математичному факультеті Московського і Харківського університетів (закінчив у 1882 р.). З 1895 р. жив і працював у Москві, де й помер у липні 1921 р.: «Мой старший брат, Юлий Алексеевич, умер в Москве: нищий, изголодавшийся...»

⁶ Бунин И.А. Автобиографическая заметка // Полное собрание сочинений в XIII томах. Т. 1. – М.: Воскресенье, 2005. – С. 15.

⁷ Муромцева-Бунина В.Н. Жизнь Бунина. Беседы с памятью. – М.: Советский писатель, 1989. – С. 97, 109–110.

⁸ У згаданому Повному зібранні творів І.О. Буніна, що побачило світ у цьому столітті, до цих слів зроблено доречне пояснення, що вони взяті з української народної пісні «Зібралися всі бурлаки...» Втім, ясно, що найперше бунінські ремінісценції пов'язані з Шевченковою поезією.

⁹ Чавунний хрест, замість першого дерев'яного, було поставлено в липні 1884 р., і він справді був білим (пофарбований українським художником, істориком і письменником К.Ф. Ухач-Охоровичем).

¹⁰ Хату, в половині якої було створено перший народний музей (Тарасову світлицю) побудовано також у 1884 р. У другій її половині жив сторож і доглядач поетової могили І.О. Ядловський.

¹¹ Бунін звернув увагу на копію Шевченкового портрета І.Ю. Рєпіна (1888), зроблену Х.П. Платоновим.

Там, на горах, над угрюмим Днепром, в темноті глибокої ночі, могила молчала вечним молчанням...»¹¹.

Російські бунізнавці відзначають, що в оповіданні «Козацьким шляхом» Іван Бунін розкрив свої враження від кількох його поїздок по Дніпру – у 1890, 1894 і 1896 рр. Очевидно, так і було. Проте духовною серцевиною оповідання «Козацьким шляхом» є перша цільова подорож у Канів, своєрідне духовне паломництво до Шевченкової могили, з яскравими відчуттями й душевними переживаннями. Вони, сказати б, осяяли подальші Бунінові духовні перетинання з Шевченком, у тому числі невідомі нам, сприяли всебічному глибокому осмисленню Кобзареві постаті, його вічної присутності в духовному просторі, не минувши безслідно й для творчості самого Буніна, який упевнено вийшов на шлях письменництва.

Оповідання «Козацьким шляхом» містить одверте захоплення українцями: «Хохлы мне очень понравились с первого взгляда. Я сразу заметил резкую разницу, которая существует между мужиком-великороссом и хохлом. Наши мужики – народ по большей части изможденный, в дырявых зипунах, в лаптях и онучах, с исхудалыми лицами и лохматыми головами. А хохлы производят отрадное впечатление: рослые, здоровые и крепкие, смотря спокойно и ласково, одеты в чистую, новую одежду...».

Що й говорити, свої точні спостереження за «нашими» й «хохлами» Бунін робив як очевидний великорос. У цьому оповіданні він, до речі, писав, що Шевченко, який «втілює у піснях всю красу своєї батьківщини... назавжди залишиться окрасою російської літератури». Проте не забудьмо, що в опові-

невитинова, и Тургенева, и Маколея, и Шекспира, и Белинского... Потом пришла настоящая любовь к Пушкину...» Згадуються ще Гоголь, Чехов, Гаршин... Але – жодного слова про Шевченка... Пояснити це лише тим, що захоплення Шевченком прийшло дещо пізніше, буде недостатнім, як і припустити, що почесний академік імператорської Академії наук (1909), двократний володар її найвищої нагороди – Пушкінської премії (1903, 1909) – виявив обережність щодо згадки про українського Кобзаря... Здається мені, що в імені Шевченковому Бунін учував якусь особливу сакральність і не вживав його всує. Ми вже переконались, що письменник говорив про поета виключно захоплено й піднесено. Чи може в тому відобразився Буніновий молодечий запал, а надалі це минулося? Ні! Найвеличальніші слова про Шевченка й Україну він написав, наближаючись до свого шестидесятиріччя – в автобіографічному романі «Життя Арсеньева» – дивовижному, зоряному, світлому (Бунін вважав, що Нобелівська премія присуджена, передусім, за нього):

«Не могу спокойно слышать слов: Чигирин, Черкасы, Хорол, Лубны, Чертомлык, Дикое Поле, не могу без волнения видеть очертания крыш, стриженных мужицких голов, баб в желтых и красных сапогах, даже лыковых кошелёв, в которых они носят на коромыслах вишни и сливы. Чайка скиглить ли-таючи мов за дитьми плаче, сонце гріє, вітер віє на степу козачем...» **Это Шевченко, – совершенно гениальный поэт! Прекраснее Малороссии нет страны в мире».**

В художній літературі ніхто краще й поетичніше, щиріше й лапідарніше не сказав про ці святі почуття. Ніби з глибини серця виплеснув Іван Олексійович. Ніби на

...
*Смійся, лютий враже!
Та не дуже, бо все гине –
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
І чий ми діти.*

Про занапащену долю України записано так пекуче сильно, що вона поставала в іншому, сказати б, у досі неусвідомленому смислі, тому вимагала від українців оновлення своєї прекрасної землі, містила в собі золоту надію на краще майбутнє:

*Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!*

Іван Бунін і не збирався заперечувати Шевченкові в його провіщенні вільної від Москви долі України. Як можна, – «прекраснішої немає країни в світі!»

До речі, чи пам'ятають читачі, що саме в поезії «До Основ'яненка» Шевченко жорстко зафіксував:

*А до того – Московщина,
Кругом чужі люде...*

Як особливо зворушливо писав Іван Бунін про українську народну пісню!

«...Я слухал: «Ой, на горі та женці жнуть...» Песня рассказывала, что на горе жнут хлеборобы, текла ровно, долго, грустью разлуки, потом крепла и звучала твердо – волей, далью, отвагой, воинским ладом:

*А по-над горою,
По-над високою
Козаки йдуть!*

про Тараса Шевченка

данні письменник яскраво зафіксував своє розуміння історії України: «Кажется иногда, что это Днепр не теперешней мирной Малороссии, а Днепр... могучего и вольного прошлого старой Украины».

Оповідання «Козацьким шляхом» є перлиною української молодого Буніна і буквально випромінює захоплення перед істинно народним поетом України та його батьківщиною, перед важливими й дорогими Шевченкові рисами ментальності українців, перед українськими козаками, котрі, як зазначав незабутній Борис Олійник, «найточніше віддзеркалюють характерні риси саме українського народу, його віру і світоглядні та морально-етичні принципи». Не випадково навіть остаточна назва твору, який Бунін спочатку назвав «На «Чайці», вказує на це – «Козацьким шляхом». Не випадково Бунін розповідає про подолання знаменитих Дніпрових порогів, що було предвіковичною звичаєм саме козаків. А ще нагадаю, що, попрощавшись зі своїми попутниками на «Чайці» (безпалубному човні запорізьких козаків XVI–XVII ст.), Бунін відправився на Хортицю – знаменитий козацький острів: «Долго блуждал по нём, отыскивая хоть каких-нибудь следов старой Сечи. Но остров был тих и пустынен...»

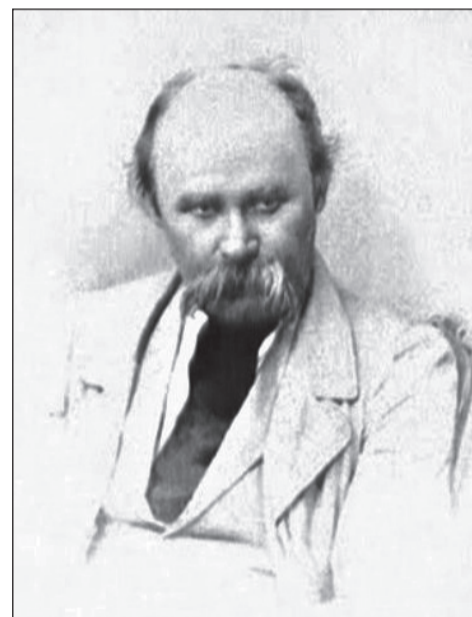
Не залишається сумніву, що для російського письменника Івана Буніна українські козаки й Малоросія, козаки й українці – ймення однієї суті.

Надзвичайно важливе значення має кінцівка оповідання «Козацьким шляхом», яка випромінює любов і повагу до України та її національного «Кобзаря»:

«Туда, туда!.. – думал я с восторгом. – Жизнь невыразимо прекрасна и увлекательна. Только надо понять, что дорого и нужно в ней!»

«ШЕВЧЕНКО – ЦІЛКОМ ГЕНІАЛЬНИЙ ПОЕТ!»

У цьому духовному контексті ніяк не можна не сказати про, здається, зовсім несподіване й, навіть, загадкове. В «Автобіографічній замітці», написаній у 1915 р., Іван Бунін засвідчив, що в отроцтві читав «что попало... и Лермонтова, и Жуковского, и Шиллера, и Ве-

величому пам'ятнику викарбував навкі. Ніби аксіому сформулював... Ніби навічне напучення для всіх залишив.

Найнезрівнянніші бунінські максими щодо Шевченка й України!

Нагадаю, що Бунін цитував Шевченків вірш «До Основ'яненка» (1839), який починається так:

*Б'ють пороги; місяць сходить,
Як і перше сходить...
Нема Січі, пропав і той,
Хто всім верховодив!
Нема Січі; очереті
У Дніпра питають:
«Де-то наші діти ділись,
Де вони гуляють?»
Чайка скиглить літаючи,
Мов за дитьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім.*

Відчуваю, що Буніну конче треба було згадати про той козацький український степ, де панують воля й слава, сонце і вітер...

*Не вернуться запорожці,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани!*

Песня протяжно и грустно любовалась, как течёт по долине казацкое войско, как ведет его славный Дорошенко, едет впереди всех. А за ним, говорила она, за ним Сагайдачный, –

*Що проміння жінку
На тютюн та люльку
Необачний...*

Она медлила, гордо дивилась столь странному человеку. Но вслед за тем была в литавры с особенно радостной волей:

*Мені з жінкою
Не воститься!
А тютюн та люлька
Козаку в дорозі
Знадобиться!*

Я слухал, грустно и сладко чему-то завидую.

Чи справді невідомо, чому саме сумно й солодко заздри Іван Бунін? Насправді все з його тексту випливає. Письменник співпереживає сумові пісенної розлуки, разом із піснею з щемним сумом любить козацьким військом, а потім невесело-солодко заздри за всіх росіян його кращим якостям – волі, відвазі, воїнському ладові і майбутній переможній далечині...

Не можна було не заздрити по-доброму бойовому гуморуво волелюбних козаків, у яких дивний гетьман... «проміння жінку на тютюн та люльку», але чутливий Іван Олексійович відзначає, що саме після цього дивовижна народна пісня «била в литаври з особливою радісною волею»...

Пам'ятаєте, 1889 р. Бунін жалкував, що Белоусов не переклав російською мовою вірш «Думи мої, думи мої...» з «Кобзаря» 1840 р.?

Мабуть і в ньому увагу письменника привернула тема козацької волі:

*Нехай душі козацькі
В Україні витають –
Там широко, там весело
Од краю до краю...
Як та воля, що минулась,
Дніпр широкий – море,
Степ і степ, ревуць пороги,
І могили – гори.
Там родилась, гарцювала
Козацькая воля...*

Бунін, очевидно, відчував, що в цих Шевченкових рядках було зібрано все про прекрасну Україну – широкий, як море, Дніпро, про який і він писав з любов'ю, ревучі пороги, які він пройшов особисто, безкрайний степ і стародавні могили, над якими витають козацькі душі. З усім цим і поєднано радісне, широке й солодке слово – воля.

***

Звичайно, читач звернув увагу на те, що матеріал у цій статті викладено в хронології життя та творчості Буніна. Між його відвіданнями могили Шевченка і виходу у світ роману «Життя Арсеньева» пройшло чотири десятиліття. Бунінове духовне захоплення Шевченком, яке народилося в юності, жодного разу не зазнало найменшого сумніву. Письменник, який у 1933 р. став лауреатом Нобелівської премії, схилився перед Шевченком – Поетом: «Шевченко – цілком гениальний поет!». І перед Шевченком – Людиною: «Один із найшляхетніших людей».

«ЖИВ Я НА АРБАТІ...»

Виходивши всі бунінські стежки в «арбатському світі» (Андрій Белий) я переконався в тому, що у нього було чимало віртуальних перетинань із Шевченком. Іван Олексійович саме на улюбленому Арбаті в листопаді 1906 р. познайомився (у Бориса Зайцева) з Вірою Муромцевою. На Арбаті в Столовому провулку жив Осип Бодяньський, в якого Шевченко побував у лютому 1844 р. під час першого приїзду до Москви. В оповіданні Буніна «Муза» є адреса автобіографічного характеру: «Жил на Арбате рядом с рестораном «Прага» в номерах «Столица»...» Цей старий будинок № 4, де на початку ХХ ст. містився готель «Столиця», зберігся і знаходиться безпосередньо навпроти Культурного центру України в Москві, що в будинку № 9. Вглядаючи у вікна готелю чи виходячи на Арбат, Іван Бунін найперше бачив його фасад, який до цього часу збережено в первісному стані. Нагадаю з оповідання «Далеке» (1922): «Проходила зима, наступала весна. Неслись, грохотали, звенели конки по Арбату... к вечеру в далёком пролёте улицы сияло золотисто-светлое небо заката...»

Про золотисто-світле небо на Арбаті, яке бачив і Шевченко, можна писати поему. В жодному куточку Москви не споглядав я такого прекрасного, полум'яніючого заходу сонця, як на Арбаті. Коли навесні чи влітку стоїш надвечір біля Культурного центру України, то бачиш, як у кінці вулиці, в районі будинку № 55, де жив Михайло Грушевський, плавиться й тихо догорає сонячна куля, заповнюючи стародавню вулицю божевистим світлом...

Отже, Бунін сусідив з будинком майбутнього Шевченкового дому в Москві – духовним уособленням України, від якої немає в світі прекраснішої країни.

Іван Олексійович знав Арбат і арбатський провулки:

*Здесь, в старых переулках
за Арбатом,
Совсем особый город...*

Особливо він любив весну в цьому районі, виокремлював її початок – березень:

*Вот и март...
Днём – ростепель, капели, греет солнце,
А ночью подморозит, станет чисто,
Светло – и так похоже на Москву,
Старинную, далекую...*

Якраз у такий час, у березні 1858 р. в Москві побував Тарас Шевченко. Також у березні, вже 1917 р., з Арбату виїхав у Київ Михайло Грушевський.

Як відомо, Бунін поїхав із Арбату (вул. Поварська, 26) в Україну в травні 1918 р. А Шевченко побував на Поварській, 31 у Олександра Кошелева за шість десятиліть до того – 25 березня 1858 р.

Може хтось зауважить, що все це не має жодного значення, бо ніколи ніхто, в тому числі й Іван Бунін, не згадував про такі суто віртуальні подробиці; більше того, письменник про них, очевидно, взагалі не знав. Однак, хто здатен вичерпно розповісти про те, з чого було зіткнуто душевну любов Івана Буніна чи кожного з нас до України й духовне схилення перед Тарасом Шевченком...

¹¹ Ця фраза цілком взята з уже згаданого оповідання «По Дніпру» (1895).

Василь КРЕМЕНЬ,
президент НАПН України,
академік НАН України і НАПН України

Олександр ЛЯШЕНКО,
академік-секретар
відділення загальної середньої
освіти НАПН України,
академік НАПН України

Олена ЛОКШИНА,
завідувач відділу
порівняльної педагогіки
Інституту педагогіки НАПН України,
член-кореспондент НАПН України

Структура і тривалість повної загальної середньої освіти в Україні та країнах Європи

Представлений огляд охоплює національну систему загальної середньої освіти України та освітні системи 38 країн, що входять до програми ЄС Erasmus+ (а це 28 країн-членів ЄС, Албанія, Боснія та Герцеговина, Швейцарія, Ісландія, Ліхтенштейн, Чорногорія, Північна Македонія, Норвегія, Сербія та Туреччина), з точки зору тривалості повної загальної середньої освіти відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО) ЮНЕСКО (2011).

За МСКО повна загальна середня освіта складається з трьох рівнів: 1 – початкова освіта, 2 – базова середня освіта, 3 – профільна середня освіта.

НАМИРИ ТА ДЕКЛАРАЦІЇ

Україна як європейська держава поділяє спільну історію і спільні цінності з країнами-членами Європейського Союзу, що відкриває їй нові можливості ідентифікації. Європейський вибір України підтверджує угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом (2014), а також численні угоди, заяви і політичні кроки, які характеризують вектор розвитку нашої держави.

Важливою складовою європейської інтеграції України є входження національної системи освіти до європейського освітнього простору. Освіту розглядають як ефективний інструмент розвитку знаннєвої економіки та соціальної злагоди. Чинна Стратегічна програма європейського співробітництва в освіті «Освіта і навчання 2020» (2009) спрямовує держави-члени ЄС на створення національних систем освіти високої якості для усіх верст населення впродовж життя.

У травні 2015 році в Інчхоні (Республіка Корея) Всесвітній освітній форум представників 160 держав прийняв Декларацію «Освіта 2030. На шляху до всеохопної та справедливої якісної освіти та навчання упродовж життя для всіх» («Education 2030. Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all»), якою позначив подальші кроки розбудови світового освітнього простору і розвитку національних освітніх систем. Інчхонською Декларацією «Освіта 2030» серед іншого визначено так: «... ми забезпечимо надання 12 років безкоштовної, фінансованої державою, справедливої і якісної початкової та середньої освіти, з яких принаймні дев'ять років є обов'язковими, що призведе до відповідних результатів навчання щонайменше одного року безкоштовної та обов'язкової якісної дошкільної освіти, щоб усі діти мали доступ до якісного раннього дитинства, догляду та освіти».

ЕКОНОМІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Тривалість шкільної освіти є безпосередньо пов'язаною з економічним і соціальним розвитком країни. Так, її вплив на суспільство загалом і кожного громадянина зокрема розглядають у двох аспектах – під кутом зору так званого монетарного (ринкового) та соціального впливів. Монетарний вплив охоплює окремих індивідуумів та економіку країн загалом. На прикладі європейських країн дослідники встановили, що кожен додатковий рік навчання асоціюється з понад 8% збільшення рівня заробітної плати у вже дорослого населення (позитивний вплив на окремого індивідуума). Що стосується позитивного монетарного впливу на економіку країни, то підраховано, що кожен додатковий рік навчання піднімає макроекономічну продуктивність безпосередньо на 6,2% в країнах ЄС та на додаткові 3,1% у перспективі завдяки внеску у прискорення технологічного прогресу. Позиція ЄС

щодо стратегічної важливості освіти у XXI ст. формує загальну тенденцію подальшого подовження тривалості навчання у школі країн Європи як у межах обов'язкової, так і повної загальної середньої освіти.

УКРАЇНА

В Україні згідно з чинним законодавством повна загальна середня освіта є обов'язковою. Як відомо, структура повної загальної середньої освіти в 11-річній школі нині така: початкова освіта (1-4 класи) – 4 роки, базова середня освіта (5-9 класи) – 5 років, профільна середня освіта (10-11 класи) – 2 роки. Навчання в початковій школі (рівень МСКО 1) починається у віці дитини 6 (7) років. За законами України «Про освіту» (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.) тривалість повної загальної середньої освіти складає 12 років (початкова освіта 4 роки, базова середня – 5, профільна середня – 3), випускний вік учнів – 18 років.

Однак зараз (і до 2030 р.) її тривалість фактично становить 11 років. Випускний вік учнів – 17 років. Оскільки перехід на 12-річну загальну середню освіту розпочато у 2018 р., то лише з 2027 року профільна середня освіта подовжується на 1 рік і стає трирічною із запровадженням академічного і професійного спрямування.

Водночас у чинному освітньому законодавстві визначено як обов'язкову також дошкільну освіту дітей п'ятирічного віку, проте в Конституції України обов'язковою визначено лише повну загальну середню освіту.

КРАЇНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Структура повної загальної середньої освіти в освітніх системах країн Європейського Союзу доволі строката і залежить від традицій та освітньої політики, зокрема у питанні обов'язковості її здобуття. У більшості країн початкова освіта триває 4 або 6 років (10 і 17 країн відповідно); у 7 країнах вона триває 5 років, у 6 країнах – 7 або 8 років. Базова середня освіта в основному триває 3 або 4 роки (23 і 12 країн, відповідно), у 4 країнах – 5 або 6 років. Профільну середню освіту здобувають за 3 роки в 17 країнах, за 4 роки – у 19 країнах, в одній країні (Литва) профільна середня освіта 2-річна (при тривалості базової середньої освіти 6 років), у 3 країнах – 5-річна.

БЛИЗЬКЕ ЗАРУБІЖЖЯ

Загальна середня освіта у країнах, що входили до складу СРСР у європейській його частині, після здобуття ними незалежності розвивалася за різними сценаріями залежно від політичної ситуації, культурних традицій і спрямувань освітньої політики.

Країни Балтійського регіону (Естонія, Латвія, Литва), які вступили до ЄС, трансформували свої національні системи загальної середньої освіти відповідно до вимог європейського освітнього простору, змінивши структуру і подовживши термін здобуття повної загальної середньої

освіти до 12 років. Наразі в Естонії ця освіта двоступенева – базова освіта (1-9 класи), що включає початкову (рівень МСКО 1) і базову середню освіту (рівень МСКО 2), і повна середня освіта (10-12 класи), яка має академічне (рівень МСКО 3) і професійне спрямування (рівні МСКО 3 і 4), що здобувається в закладах професійної (професійно-технічної) і фахової передвищої освіти. У Латвії повна загальна середня освіта має «класичне» для ЄС структурування: початкова освіта (1-6 класи), базова середня (7-9 класи), профільна середня освіта (10-12 класи). У Литві повна загальна середня освіта також триває 12 років, але має своєрідну структуру: початкова освіта (1-4 класи), базова середня (5-10 класи), профільна середня освіта (11-12 класи). В усіх трьох цих державах здобувачі повної загальної середньої освіти завершують навчання в 19 років.

13 років; у 2 країнах – 14 років. В усіх країнах вік завершення її здобувачами освіти становить 18 і більше років.

Варто зазначити, що у більшості країн Європи, на відміну від України, повна загальна середня освіта не є законодавчо обов'язковою. Обов'язкова освіта охоплює в них як мінімум початкову та базову середню (рівні МСКО 1 та 2) і в більшості країн продовжується ще 1-2 роки в старшій школі; у чотирьох країнах (і їх коло з кожним роком розширюється) до обов'язкової належить також профільна середня освіта в старшій школі в різних її формах (рівень МСКО 3), тобто повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Загалом у країнах ЄС понад 95 відсотків здобувачів обов'язкової базової середньої освіти продовжують навчання за академічними чи професійними освітніми програмами в старшій школі попри її не-

середньої освіти в Україні нині є найменшою в Європі і лише запровадження 12-річної загальної середньої освіти фактично дозволить досягнути найнижчого показника європейських країн.

Збереження нинішньої 11-річної школи не дозволить випускникам українських шкіл конкурувати з їхніми ровесниками з європейських країн. Отже, українській освіті органічно вийти в європейський і світовий освітній простір. У цьому відношенні показовим є приклад Туреччини, яка при анонсуванні наміру вступу до ЄС була змушена змінити своє освітнє законодавство, збільшивши тривалість здобуття повної загальної середньої освіти до 12 років. Водночас потрібно зазначити, що згідно з Конституцією України повна загальна середня освіта є обов'язковою, що відповідає кращим європейським зразкам.

ПРОПОЗИЦІЇ

Водночас, на нашу думку, цю конституційну норму обов'язковості освіти було б доцільно трактувати як таку, що держава створює можливості для здобуття повної загальної середньої освіти впродовж життя, але не вимагає обов'язкової її набуття до 18 років. Адже частина випускників 9 класу має наміри здобути професію, а не загальну середню освіту, і працювати за фахом. Такий підхід розвантажить профільну старшу школу від учнів, які на даному етапі не спроможні чи не планують опанувати відповідну освітню програму і скоротить бюджетні витрати на профільну середню освіту. Водночас ці випускники 9 класу можуть здобути професію в закладах професійної (професійно-технічної) освіти за освітніми програмами професійного спрямування без набуття повної загальної середньої освіти та поповнити ряди працюючих у різних сферах економіки.

Крім того, на нашу думку, треба ліквідувати дисбаланс між тими, хто здобуває вищу освіту, і тими, хто здобуває фах на відповідних (четвертому і п'ятому) рівнях освіти і йде працювати. Для цього варто сприяти зростанню частки випускників 9-х класів, які здобуватимуть професійну (професійно-технічну) і фахову передвищу освіту на основі базової середньої освіти після 9 класу в професійних ліцеях, коледжах, технікумах та інших закладах освіти.

Більше з цієї проблеми читайте у Віснику Національної академії педагогічних наук України

Після набуття статусу незалежних держав національні системи загальної середньої освіти Вірменії, Грузії і Молдови також запровадили 12-річний термін здобуття повної загальної середньої освіти. У Вірменії і Молдові структура загальної середньої освіти практично не змінилася, лише подовжилася на один рік профільна освіта (старша школа): початкова освіта – 4 роки, базова середня освіта – 5 років, профільна середня освіта – 3 роки. У Грузії національна система загальної середньої освіти дещо інша: початкова освіта – 6 років, базова середня – 3 роки, профільна середня – 3 роки.

На європейській частині пострадянського освітнього простору залишилися лише три держави, крім України, повна загальна середня освіта в яких триває 11 років. Це Азербайджан, Білорусь і Росія. Жодна з них не декларує намірів інтеграції до загальноєвропейського освітнього простору, обмежуючись освітнім простором країн СНД.

АКАДЕМІЧНА ЧИ ПРОФЕСІЙНА?

В освітніх системах країн Європи тривалість повної загальної середньої освіти, що дає право вступу до університетів, становить не менше 12 років, зокрема у 19 країнах вона дорівнює 12 років; у 17 країнах –

обов'язковості. У 16 країнах Європи обов'язковою також є дошкільна освіта (рівень МСКО 0) різної тривалості.

Нині в країнах ЄС близько 50% здобувачів повної загальної середньої освіти опановують загальноосвітні академічні програми, решта здобувають освіту за програмами набуття професії. Частка здобувачів освіти, що навчаються за загальноосвітніми/академічними програмами, у більшості країн складає 30-70%; найнижчий цей показник у Чехії, Фінляндії та Словенії (25-30%), найвищий – в Угорщині (77%) та Ірландії (89%).

В Україні більшість учнів (64,8%) після здобуття базової середньої освіти (9 класів) продовжують навчання в старшій школі (10-11 класи), закладах професійної (професійно-технічної) освіти (14,7%) або професійних коледжах і технікумах (19,6%). У 2019 році лише 1% випускників 9 класу не продовжили навчання. Водночас викликає занепокоєння стійка тенденція щорічного зниження кількості випускників 9 класу, що йдуть здобувати професію: за останні чотири роки частка таких учнів впала від 38,7% до 34,3%, тобто на 4,4%.

ВИСНОВОК

Порівняльний аналіз наведених показників освіти засвідчує, що тривалість здобуття повної загальної

Володимир ЛУГОВИЙ,
перший віце-президент НАПН України,
академік НАПН України

Вища освіта України: проблеми якості

Система вищої освіти України впродовж 1991-2019 рр. зазнала турбулентних змін, що призвело до її недостатньої конкурентоспроможності у порівнянні зі світовими лідерами.

Нині в Україні за критеріями провідного світового Шанхайського рейтингу відсутні університети світового класу (у групі топ 500) та університети субсвітового класу (кандидати у світовий клас, група 501-1000), а також університети світового і субсвітового класу у 54 предметних галузях за цим рейтингом. У цьому Україну обійшли усі країни-сусіди, крім Молдови. До Шанхайського рейтингу загальної та/або галузевої (предметної) версій у 2020 р. з пострадянських країн входять Білорусь, Грузія, Естонія, Казахстан, Латвія, Литва, Росія.

Отже, становище національної вищої освіти не відповідає статусу великої самостійної і самодостатньої країни – України.

НАЯВНИЙ СТАН

Однією з причин низької конкурентоспроможності української вищої освіти є недосконалість її мережі: подрібненість і розпорошеність, ресурсна (кадрова, фінансова, інформаційна, інфраструктурна) деконцентрація, надмірна дублюваність, профільна неадекватність, дослідницька слабкість. Наразі функціонує 281 ЗВО та велика кількість їх відокремлених структурних підрозділів. Наприклад, у Києві у 2019 р. прийом на денну бакалаврську підготовку з права здійснювали 37 закладів, у 2020 р. – 35 закладів. У Кіровоградській області усього 8,6 тис. студентів, натомість функціонує вісім ЗВО, усі в Кропивницькому, шість з них готують здобувачів у галузі права. Для порівняння, у Сполученому Королівстві, з більшим у півтора рази населенням, університетів 166, або в 1,7 рази менше, однак 65 з них, або 39 %, увійшли в Шанхайський рейтинг 2020 р.

Через велике навчальне навантаження, неконкурентоспроможність заробітної плати, що спонукає до підробітків, застарілість або відсутність дослідницької інфраструктури в українських закладах слабо здійснюється науково-педагогічна функція викладачів. І це є другою причиною. У ЗВО за основним місцем роботи зосереджено понад 70% наявних в національній економіці кандидатів і докторів наук, які не можуть повною мірою із вище зазначених причин реалізувати свій дослідницько-інноваційний потенціал.

Переведенню української вищої освіти в русло цілеспрямованого розвитку стримує нерозвинутість або відсутність механізмів оцінювання якості вищої освіти, а отже визначення за їх допомогою профілю якості вищої освіти як інституційного (у цілому), так і галузевого (за галузями знань). Це третя причина відставання. За створенням системи механізмів моніторингу і оцінювання, забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти Україна відстає від світової і європейської практики. Країна достеменно не знає університетів-аутсайдерів та університетів-лідерів, перспективних національних осередків університетського розвитку.

Українські громадяни, суспільство й економіка потерпають від відсутності національного об'єктивного, валідного та вірогідного рейтингового оцінювання закладів. Зазначене ускладнює ефективне і доцільне спрямування фінансових ресурсів на вищу освіту, обсяг яких у 2019 р. лише з державного бюджету досяг 44 млрд грн, 27 млрд грн за загальним і 17 млрд грн за спеціальними фондами. Це більш як у 2,5 рази перевищує загальний обсяг фінансування позауніверситетських наукових досліджень і розробок (близько 17 млрд грн). Для порівняння, у США обсяги фінансування вищої освіти (higher education) та позауніверситетських досліджень і розробок (research & development) паритетні (приблизно по 0,5 трлн дол.). Дослідницький потенціал університетів у передових країнах (США, Японія, Корея, Китай, Німеччина, Франція, Сполучене Королівство) насамперед реалізується через «дослідницьких професорів» за моделлю «професор і дослідник – одна персона», створенням для цього відповідних умов. Такі умови у світовій практиці (Німеччина, Сполучене Королівство, Фінляндія, Франція, Японія, Китай) передовсім досягаються укрупненням і консолідацією закладів вищої

освіти та концентрацією у такий спосіб відповідних ресурсів.

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕРЕЖІ ЗВО

Мережа закладів вищої освіти має бути оптимізованою до 140-150 шляхом їх укрупнення, консолідації та концентрації ресурсів у них без зменшення фінансування.

Ураховуючи, що у сферу вищої освіти України вже спрямовано фінансові ресурси в обсязі 1,2 % ВВП (2019 р.), який відповідає аналогічним видаткам у середньому в 23 країнах ЄС – членах Організації економічного співробітництва та розвитку (також 1,2 % ВВП у 2017 р.), основним резервом покращення фінансового становища закладів для зменшення навчального навантаження, підвищення заробітної плати, створення інфраструктури, залишається укрупнення подрібнених і розпорошених закладів та концентрація їх ресурсів шляхом об'єднання, зниження у такий спосіб питомих витрат. Цим шляхом ідуть університети Німеччини, Сполученого Королівства, Фінляндії, Франції, Китаю, Японії. Особливо вражаючими і повчальними є страте-

гаторію), реалізації так званого базованого на дослідженнях навчання; послаблення конкурсного відбору викладачів через роздутість мережі.

Тут можна окреслити такі шляхи розв'язання проблем:

- ▶ законодавче зниження та диференціація навчального навантаження викладачів залежно від складності програм (наприклад, у такий спосіб: загальне максимальне навантаження становить 500 год., при підготовці молодших бакалаврів – так само 500 год., бакалаврів – 400, магістрів – 300, аспірантів – 200, докторантів – 150 год.);

- ▶ підвищення заробітної плати науково-педагогічних працівників до подвійної від середньої в економіці України або: для асистента – чотири, доцента – п'ять, професора – шість мінімальних зарплат та надання права університетам у межах фінансової автономії встановлювати надбавки і доплати;

- ▶ урахування у вартості підготовки здобувачів витрат на створення необхідної дослідницької, інформаційної, матеріально-технічної інфраструктури.

бюджетних коштів між закладами.

Шляхи подолання проблем фінансування ЗВО:

- оптимізація університетської мережі;
- запровадження комплексу механізмів моніторингу та оцінювання освітньої якості, визначення інституційного і галузевого профілів якості вищої освіти, що зараз невідомі;
- запровадження реальної фінансової автономії університетів заради їх розвитку, зокрема шляхом надання статусу небюджетної неприбуткової установи;
- розширення фінансової автономії закладів у здійсненні міжнародної співпраці;
- визнання державою ЗВО як найбільш високоінтелектуальним осередком суспільства, відповідно до законодавства, мають бути повною мірою надані й інші складники університетської автономії – організаційної, академічної, кадрової.

ВИСНОВКИ

Стратегічне завдання – впродовж десяти років створити умови для продуктивної та ефективної діяльності науково-педагогічних працівників.

З-поміж основних стратегічних цілей розвитку вищої освіти та показників їх досягнення також наступні:

- система механізмів моніторингу і оцінювання якості вищої освіти, яка включає національні ліцензійно-акредитаційну, класифікаційно-асоціаційну та рейтингову (інституційну і галузеву) підсистеми; класифікаційно-асоціаційна підсистема передбачає наявність класифікації закладів за рівнем складності та масштабом надання освітніх, освітньо-наукових, наукових акредитованих програм, на кшталт, Класифікації Карнегі, а також лідерської Асоціації українських університетів за прикладом Асоціації американських університетів, до якої провідні університети приймаються і виключаються в залежності від якості діяльності;
- визначено інституційний (національний та регіональний) і предметний (за галузями знань) профіль якості вищої освіти;
- у країні наявні 2-3 університети світового класу (у групі топ 500 за Шанхайським рейтингом), 4-5 університетів субсвітового класу (кандидатів у світовий клас, група 501-1000), а також університети світового і субсвітового класу у 10-15 % з 54 предметних галузей Шанхайського рейтингу.

Основні стратегічні принципи розбудови системи/механізмів мають включати:

- самокритичний, системний аналіз освітньої якості та умов її забезпечення і вдосконалення в контексті дослідницько-інноваційного типу прогресу та конкурентного розвитку;
- створення об'єктивних, валідних, вірогідних, прозорих і зрозумілих механізмів, що адекватні дуальному характеру якості, її відповідності стандарту-мінімуму та стандарту-максимуму, місійному призначенню університетів та потребам суспільства, громадян, економіки.

Законодавча основа – унормування законом, крім ліцензійно-акредитаційної, також класифікаційно-асоціаційної та, особливо, рейтингової (інституційної та галузевої) підсистем моніторингу та оцінювання якості вищої освіти. Кожна реальна підсистема має бути акредитована (визнана) на державно-громадському рівні.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ФІНАНСУВАННЯ

Обсяг фінансування закладів вищої освіти (ЗВО) України у 2019 р. відповідав середньому рівню фінансування цих закладів у країнах ЄС – членах Організації економічного співробітництва та розвитку у 2017 р. і становив 1,2% ВВП. Основними джерелами фінансових надходжень були:

- 44 млрд грн видатків на вищу освіту із державного бюджету;
- 3 млрд грн (оцінка за контингентом здобувачів), що освоєні приватними ЗВО;
- 1 млрд грн, що загалом освоєні ЗВО на виконання наукових досліджень і розробок з усіх джерел фінансування.

Основну увагу потрібно перенести на економічне, доцільне і ефективне витрачання цих 48 млрд грн чи у найближчій перспективі 52 млрд грн (проіндексованих на рівень інфляції або на відсоток зростання ВВП, якщо таке станеться).

Основними причинами неефективності реалізації коштів на систему вищої освіти є такі: недосконалість мережі ЗВР; обмеженість фінансової автономії ЗВО у розпорядженні наданими і заробленими коштами; відсутність ефективного об'єктивного механізму (формули) розподілу

гічні заходи з об'єднання й укрупнення, підвищення конкурентоспроможності університетів, що здійснені в останні три роки у Франції. Як результат, у 2020 р. за конкурентоспроможністю закладів вищої освіти ця країна за Шанхайським рейтингом піднялася на третю позицію після США і Сполученого Королівства.

РЕАЛІЗАЦІЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ФУНКЦІЇ

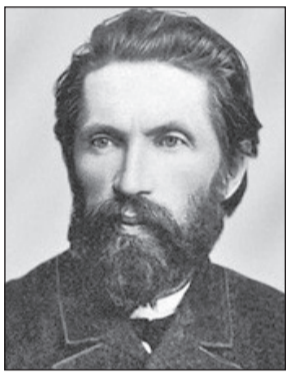
У закладах вищої освіти (ЗВО) за основним місцем роботи зосереджено більшість, понад дві третини наявних в Україні кандидатів і докторів наук. Їх двоаспектна – науково-педагогічна – функція як викладачів зберігається і в майбутньому. Однак нині вона реалізується незадовільно. З-поміж причин недостатньої віддачі викладачів можна назвати кілька: велике за міжнародними мірками навчальне навантаження, що залишає обмаль часу на професійний (науковий і педагогічний) розвиток; мала заробітна плата, що спонукає до підробітків; застарілість або відсутність необхідної і достатньої дослідницької, інформаційної й іншої інфраструктури для самопідготовки викладачів (для викладання – «з лабораторії в аудиторію») та для навчання здобувачів («з аудиторії в лабо-

Олександр МІХНО,
директор Педагогічного
музею України,
кандидат педагогічних наук

175 років від дня народження Віктора Кирпичова (1845–1913), вченого, педагога, одного із засновників і першого ректора Харківського технологічного й Київського політехнічного інститутів

Народився Віктор Львович Кирпичов 8 жовтня 1845 у Петербурзі в сім'ї викладача математики військового училища. Закінчив Полоцький кадетський корпус, потім Михайлівське артилерійське училище, два роки служив у Кронштадтській фортечній артилерії. У 1868 закінчив Михайлівську артилерійську академію і з 1869 почав читати в ній курс опору матеріалів. У 1873 стажувався за кордоном – у Німеччині, Бельгії, Швейцарії.

У 1876 В. Кирпичов став професором Петербурзького технологічного інституту. У 1870-ті роки розпочав роботу над курсом опору матеріалів, в якому вдало поєднав теоретичні узагальнення з практичними рекомендаціями і прикладами. Цей курс надав його автору надзвичайної популярності серед інженерів і техніків.

У 1885 йому, професору і військовому інженеру, доручили організувати в Харкові другий (після Петербурзького) в Російській імперії практичний технологічний інститут. Він виконав це і став першим ректором навчального закладу. Під його керівництвом Харківський технологічний інститут швидко завоював високу репутацію.

На початку 1898 В. Кирпичов організує Київський політехнічний інститут і очолює його до 1902. Восени 1900, після закінчення будівництва головного корпусу почав організувати механічну лабораторію, підпорядковану директорів інституту.

В 1902, у зв'язку зі студентськими страйками, після яких студенти першого курсу були відраховані, інститут був закритий до осені. Ці події негативно вплинули на здоров'я В. Кирпичова. Він відмовляється від посади ректора і переїжджає до Петербурга, де його призначають членом ради міністра фінансів, а навесні 1903 –

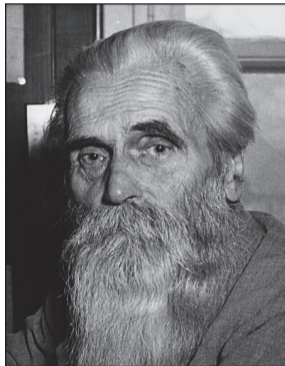
Жовтень 2020. Постаті

головою будівельної комісії Петербурзького політехнічного інституту. До кінця своїх днів він читає курси лекцій з прикладної та будівельної механіки.

Помер Віктор Кирпичов 20 жовтня 1913 р.

Праці В. Кирпичова, присвячені різним проблемам опору матеріалів, механіки та основам конструювання машин, увійшли до золотого фонду вітчизняної технічної літератури.

150 років від дня народження Пауля Гехеба (Paul Geheeb; 1870–1961), німецького педагога

Пауль Гехеб народився 10 жовтня 1870 в німецькому м. Гейза в родині фармацевтів. Після закінчення гімназії продовжив навчання в Берлінському, потім Єнському університетах. Відвідував курси природних, медичних, гуманітарних наук, вивчав богослов'я, філософію, стародавні мови, анатомію, фізіологію, психіатрію й інші науки. Отримавши богословський ступінь, основну увагу став приділяти роботі з дітьми і відчув покликання до педагогіки, а не до діяльності проповідника. Власне педагогічна діяльність Гехеба розпочалася в 1893 з посади вихователя в інтернаті м. Сні для дітей з важкими психічними розладами. Кілька років працював учителем і вихователем в лікувально-виховному закладі м. Вук.

У 1909 на кошти свого тестя, багатого берлінського промисловця Касієра, Гехеб купив Оденвальдську школу (Odenwaldschule). Основним завданням, яке ставив перед собою П. Гехеб, було гармонійне навчання і виховання дітей на лоні природи. Учні жили й навчалися у школі-інтернаті, що розташовувалася в горах, неподалік від містечка Геппенгайм (Гессен). Навчальний рік складався з двох семестрів, між якими були різдвяні канікули. Лише на цей час і на літні канікули учні залишали інтернат. Решту часу вони проводили у школі. До речі, її назва Odenwaldschule походить від назви лісу Odenwald, що оточував школу. В школі працювала і дружина Гехеба – Едіт Касієр, яку називали «душею» шкілі Гехеба. Дівчина з багатої єврейської сім'ї, красива і обдарована, вона, всупереч волі батьків, після закінчення Фребелівських курсів надавала допомогу біднякам берлінських нетрів, працювала вихователкою в дитячому садку в Віккерсдорфі. Пауль Гехеб керував школою до 1933. Оскільки його дружина за національністю була єврейкою, він був змушений емігрувати з сім'єю у Швейцарію, де заснував школу на зразок Odenwaldschule і назвав її «школою людяності» (Ecole d'Humanite).

Помер Пауль Гехеб 1 травня 1961.

Нині Odenwaldschule діє і продовжує традиції гуманного виховання, закладені її засновником. Щоправда Odenwaldschule як навчальний заклад є доступним не для всіх охочих. Навчання у школі, незалежно від класу, коштує 2100 євро на місяць, проте серед учнів є значна частка тих, які вчаться в Odenwaldschule за рахунок фондів підтримки обдарованої молоді. Переважно це круглі сироти або напівсироти, які до Odenwaldschule перебували у дитячих будинках.

250 років від дня народження Йоганна Християна Енгеля (Johann Christian von Engel; 1770–1814), австрійського історика, автора праць про Україну

Йоганн Християн Енгель народився 17 жовтня 1770 в м. Левоча (нині Словачина). В Геттінгенському університеті вивчав класичну філологію та історію. Серед його наставників був один із фундаторів «норманістської» теорії походження Руської державності Август-Людвіг Шльєцер. Перша самостійна праця Енгеля «Коментар про військову державу, або порівняння спартанців, критян і козаків» (Геттінген, 1790), стала помітним науковим явищем. 1791 Енгель був прийнятий на службу до трансільванської придворної канцелярії у Відні. З 1801 він працював придворним цензором книг. 1812 отримав дворянство й став секретарем трансільванської придворної канцелярії.

Енгель став першим істориком, який використав великий масив оригінальних джерел і по-новому дослідив історію карпатського регіону. Його книга «Історія Галича і Володимира до 1772 р. у контексті австро-угорських суперечок з приводу прав на володіння цим королівством, опрацьована за російськими і польськими щорічниками» (Відень, 1792–1793) була сприйнята як нове слово в історичній регіоналістиці. У 1796 побачила світ його праця «Історія України й українських козаків, а також Галицько-Володимирського королівства».

В передмові до книги Енгель писав: «Україна, з точки погляду території, рівна королівству; це плідна земля, щедро обдарована природою; це – гранична межа між культурною Європою і нецивілізованою Азією, пасовисько й ворота численним азіатським ордам, що намагалися залити Європу, і вже тим самим вона заслуговує на велику уважність. Тепер Україна входить у велику Російську імперію. Але як це трапилося, що вона опинилася під Росією? Як це трапилося, що незалежні козаки знайшлися під московським ярмом? Як це трапилося, що москалям пощастило накинути кайдани козакам, що були свого часу жа-

хом турків, татар і поляків? Як це трапилося, що місце конституційного гетьмана, приналежності до козаків, зайняв московський губернатор? Історія козаків мала також великий вплив на історію Польщі, Швеції і Трансильванії. Без неї не можна уявити собі розквіт і занепад Польщі».

Помер Йоганн Християн Енгель 20 березня 1814 у Відні.

140 років від дня народження Володимира Щепотьєва (1880–1937), українського педагога, музикознавця, фольклориста

Володимир Олександрович Щепотьєв народився 25 жовтня (за іншими даними 25 вересня) 1880 у Полтаві в чиновницькій родині. Навчався спочатку у Полтавській духовній семінарії, згодом у Петербурзькій духовній академії. У 1904 повернувся до Полтави й наступні 13 років віддав викладанню словесності у музичній школі. У 1917 починає працювати у Полтавському вчительському інституті: викладав курси української мови та літератури, російської мови і мовознавства. Паралельно влаштовується працювати на історико-філологічний відділ Харківського університету.

У 1917–1918 співробітничав у журналі «Вільна українська школа», у 1918–1919 разом із М. Рудинським видавав газету «Рідне слово». У 1921–1923 В. Щепотьєв був ректором Полтавського інституту народної освіти. У найскладніший період становлення цього навчального закладу, йому вдалося зберегти не лише досвідчені педагогічні кадри, але й дух традиційної академічної школи з її культом інтелекту і класичних методик.

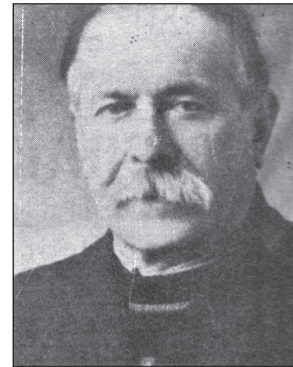
Без В. Щепотьєва неможливо уявити містечке і театральне життя Полтави 1920-х. Маючи витончений літературний і музичний смак, він багато зробив для становлення художніх і театральних колективів, аматорських гуртків міста тощо. Для Полтавського оперного театру переклав п'єсу Е. Золя «Париж», лібрето опер Гуно «Фауст» (1919), Леонковалло «Паяци» (1919), Монюшко «Галька» (1920), Феррарі «Мадонніне намисто» (1925); з французької переклав майже всю поезію Беранже.

У березні 1928 В. Щепотьєв був заарештований у справі СБУ і засуджений до трьох років заслання. У 1934 повернувся в Україну і поселився у с. Веприк Гадяцького району. На запрошення сільбудівців готував співаків для вистав, акомпанував їм на сцені. Завдяки його допомозі, 1935–1936 було поставлено п'єси «Москаль-чарівник», «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», 1937 – «Пошилися в дурні».

Вдруге заарештований у вересні 1937 за звинуваченням у «висловлюванні контрреволюційних настроїв з націоналістичним ухилом». У листопаді 1937 засудже-

ний до розстрілу. Реабілітований у 1958.

140 років від дня народження Павла Федоренка (1880–1962), українського історика, краєзнавця, педагога

Павло Костянтинович Федоренко народився 30 жовтня 1880 року в с. Янівка Глухівського повіту Чернігівської губернії. Закінчивши початкову і нижчу початкову сільськогосподарську школу на хуторі Воздвиженськ поблизу Ямполя, екстерном склав іспит на звання вчителя початкової школи, а пізніше – на звання вчителя двокласної сільської школи. Це дало можливість розпочати в 1900 вчительську діяльність на Волині, де він працював у початкових сільських школах протягом восьми років. Склав екстерном іспит на атестат зрілості при чоловічій гімназії в місті Острог на Волині, а потім вступив до Київського університету, де протягом 1909–1915 навчався на юридичному, потім – на історико-філологічному факультеті.

Працював на педагогічній ниві до 1946 (у 1916–1930 викладав у Чернігівському вчительському інституті (згодом – Чернігівський інститут народної освіти). Паралельно з педагогічною діяльністю, у більшості випадків за сумісництвом, П. Федоренко працював і в інших закладах. Так, з 1923 до 1934 він працював в архівних закладах міста Чернігова на посадах завідувача історичним архівом і старшого наукового співробітника архіву.

Міжвоєнний період – час найбільш плідної наукової роботи П. Федоренка. Він стає одним із провідних дослідників соціально-економічної історії Лівобережжя України XVII–XVIII ст. Чимало праць присвячує історії Чернігівщини. Був головним упорядником «Опису Новгород-Сіверського намісництва 1781 р.», який на початку 1930-х видала Академія наук України.

Як і багато тогочасних українських науковців та культурно-освітніх діячів, Павла Федоренка звинуватили у «контрреволюційній діяльності». Двічі, 1930 та 1934, заарештовували. Обидва рази він був звільнений через брак доказів. Втретє заарештований 1938 і засуджений до п'яти років заслання, яке відбував у м. Казалинськ у Казахстані. Після Другої світової війни П. Федоренко повертається в Україну, продовжує наукову роботу. У 1945–1946 викладає у Конотопському вчительському інституті. В 1946–1948 працює старшим науковим співробітником історико-культурного заповідника «Києво-Печерська лавра». У 1948–1954 – завідувачем відділу, заступником директора Музею історії Корсунь-Шевченківської битви в м. Корсунь-Шевченківський.

У 1959 реабілітований.

Помер Павло Федоренко 5 лютого 1962 в Києві.

Унікальність особистості і сучасність педагогічної спадщини Василя Сухомлинського

Другого вересня ц. р. минуло п'ятдесят років, відколи передчасно перестало битися серце видатного українського педагога-гуманіста, філософа освіти і виховання в широкому розумінні цього слова, пристрасного публіциста, відомого дитячого письменника, члена-кореспондента Академії педагогічних наук колишнього Радянського Союзу, Героя Соціалістичної Праці Василя Олександровича Сухомлинського (1918–1970). Учений-практик створив і реалізував у навчально-виховному процесі очолюваної ним Павлівської середньої школи Онуфріївського району Кіровоградської області дитиноцентричну систему гармонійного розвитку юних поколінь.

Завдяки відданості педагогічній справі, титанічній працелюбності, потужній силі духу В. Сухомлинський за своє короткотривале життя написав близько 40 книг, понад 600 статей, не одну тисячу (разом з неопублікованими) невеликих за обсягом художніх творів для дітей. Не все Василь Олександрович встиг оприлюднити з уже підготовленого, завершити із напрацьованого, немало було ще й замислено. Праці українського вченого видані багатьма мовами народів світу, що засвідчує про їх широку популярність і науково-практичну актуальність.

Творча спадщина В. Сухомлинського дедалі більше стає органічною складовою розвитку сучасної освіти й педагогічної науки в Україні та світі. Наприклад, у Китаї випускник вищого педагогічного навчального закладу не отримує диплома, доки не складе залік за книгою українського вченого-практика «Сто порад учителів». Потрібно зазначити, що в цій країні перекладено і видано п'ятитомне зібрання творів В. Сухомлинського.

В Українському тлумачному словнику (2016 р.) терміни *унікальність*, *унікальний* трактуються як *винятковість*, *неповторність*, *надзвичайний* у якомусь відношенні, *рідкісний*. Саме таким постає перед сучасниками В.О. Сухомлинський, авторитет якого ще за життя був надзвичайно великим. Вивчаючи документи особового фонду (№ 5097) видатного педагога в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України, ми мали змогу в цьому неодноразово пересвідчитися. Так, психолог з м. Києва О. Губко писав Василеві Олександровичу: «... складаю Вам щире шану і приязнь за Ваш педагогічний і життєвий подвиг». А у листі директора Богданівської середньої школи з Кіровоградщини І. Ткаченка читаємо: «Ви – вулкан у педагогіці, Ви – її майбутнє через сьогодні». Або ось такі слова з листа однієї з матерів: «Як добре, що Ви є на Землі, Людина, з якою можна розв'язати свої сумніви і сподівання!». А вчений-психолог І. Синиця так озивався до Василя Олександровича: «Я захоплююсь... Вашим талантом, таким рідкісним для нашої педагогічної науки».

До призначення на посаду директора Павлівської середньої школи В.О. Сухомлинський у 1944–1948 рр. працював завідувачем Онуфріївського районного відділу народної освіти Кіровоградської області й водночас викладав у школі. На цій нелегкій для післявоєнної пори посаді Василь Олександрович багато зусиль і творчої енергії віддавав відбудові й відновленню роботи навчально-виховних закладів району, організації матеріально-побутового забезпечення дітей-сиріт, добору, навчанню й вихованню вчительських кадрів, яких повсюдно не вистачало. Ось як згадує про цей етап у житті свого сина рідна мати: «Василько повернувся з війни живим, і це найбільше щастя для матері. Згодом лише дізналася, що він двічі був поранений, мало не загинув у боях, став інвалідом. Хворий, виснажений, узявся піднімати народну освіту в районі. Довго ходив у солдатській шинелі й чобот-

тях, а зарплату свою витрачав на глобуси, підручники, зошити, чорнильніці. Приїду до нього в Онуфріївну (він жив на другому поверсі середньої школи) і давай його вмовляти. Васильку, кажу, може б в Омельник перебрввся вчителювати. Дома корівка, город. А він пригорне мене, усміхнеться: «Комусь і тут працювати потрібно, мамо» [Спогади про Сухомлинського, 1990 р.]

Варто пам'ятати, у який складний в ідеологічно-політичному вимірі період жив і творив В.О. Сухомлинський. Не всі з його сучасників спромоглися цивілізовано осягнути й осмислити істинний сенс сповідуваних ним філософських і психолого-педагогічних ідеалів та цінностей. У цьому зв'язку дуже влучно висловився про павлівського директора школи відомий польський вчений-педагог В. Оконь: «Але в тому і полягає велич В. Сухомлинського, що він зумів піднятися вище канонів радянського режиму і навіть, повторюючи його лозунги, створити концепцію школи, яка переросла свій лад». А професор Інституту міжнародних і порівняльних досліджень Пекінського педагогічного університету Сяо Су стверджує, що «Ім'я Василя Сухомлинського – поза часом і простором».

У час несправедливих нападів, цькування [див.: Етюди о В.А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы (2008 р.)] В.О. Сухомлинський одержував листи підтримки з різних куточків колишнього Радянського Союзу. Так, педагог з Вінниці І. Чернокозов у листі від 10 лютого 1970 р. писав павлівському вченому-практику і новатору: «Ви особистість. Особистість – історична! А у

справжньої особистості неминуче будуть і вороги, і справжні друзі. Радійте, що це так. Набагато гірше, якщо б творчість людини однаково була б байдужою всім! Ви ж заставили багатьох самовизначитись, задуматись про своє ставлення до ідей, які Ви несете і які так сильно впливають на інших. Ви своєю самовідданою працею заставили когось потіснитись, особливо тих, хто не зовсім упевнений у моральній виправданості зайнятого ними місця!».

Відомий білоруський дитячий письменник Василь Вітка, згадуючи про свої зустрічі з В.О. Сухомлинським, так проникливо зазначив: «Короткою була наша дружба з ним, живим. Два неповних роки видаються тепер однією миттю, але сила цієї миті в тому, що вона, подібно блискавиці, висвітлила мені найголовніше в моєму житті. Моя душа збагатилася такими радіощами, які вперше я пізнав назавжди. І, напевно, кожний з нас, хто знав Василя Олександровича, дякуючи прилученню до його життєдайних думок і почуттів, незвичайній чарівності його особистості, переконувався, що піднімається на вищу життєву сходинку, звідки значно ширше бачиться багатоманітний, складний світ і людина у своїй складності і значущості». А американський професор Д. Ларш у статті «Василь Сухомлинський: світло зі Сходу лине на Захід» стверджує: «Його ім'я має стояти поряд з іменами великих педагогів-філософів, практиків світової історії педагогіки. Його ідеї та власні приклади змінили сучасну педагогіку та нашу роль як вихователів».

Творча спадщина В.О. Сухомлинського – невичерпна у своєму психолого-педагогічному і соціокультурному вимірах. На запитання «Що найголовніше в педагогічній праці?» Василь Олександрович без вагань відповів: «Знати дитину». Павлівський учений-гуманіст здійснював процес освіти, навчання і виховання на основі врахування індивідуально-вікових можливостей та особливостей духовного світу кожної дитини. У книзі «Сто порад учителів» він висловлює переконаність у тому, що «немає жодної педагогічної закономірності, немає жодної істини, яка була б абсолютно однаково застосовна до всіх дітей. Тому що практична педагогіка – це знання й уміння, не тільки доведені до ступеня майстерності, але й підняті до рівня мистецтва. Тому що виховувати людину – це передусім знати її душу, бачити й відчувати її індивідуальний світ».

Для дітей, які потребували підвищеної індивідуальної уваги – з відставанням, тим-

часовою затримкою психічного й розумового розвитку – В.О. Сухомлинський розробляв і застосовував методику *захисного навчання і виховання*, відкриваючи нову сторінку у психолого-педагогічній теорії і практиці. *Захисне виховання* – це одна з найгуманніших, найтактовніших, безболісних методик. За радянського часу директор Павлівської середньої школи, можливо, і був не для всіх зрозумілим саме тому, що надавав такої великої уваги цій діяльності, залишаючи інколи без розгляду, як само собою зрозумілий, вже освоєний педагогічною практикою традиційний досвід навчання і виховання.

У радянський період тотальної директивної русифікації України не могли бути опубліковані такі стверджувальні висловлювання В.О. Сухомлинського: «Я люблю свою рідну, дорогу українську мову. Як землю, на якій народився. Як свою милу матусю. Як Україну стражденню і пісню славетну, люблю ярий цвіт нашого саду – рідне слово, барвисте, пахуче дзвінке. Люблю свою мову», чи «Батьківщина – це твоє рідне слово» (з книги «Моральні заповіді дитинства і юності»).

Дорогоцінним скарбом, великим духовним надбанням і багатством В.О. Сухомлинський вважав багатовікову педагогічну мудрість народу. Її вчений зацікавлено і ґрунтовно вивчав. Цілком справедливим і правильним є твердження, що коли б В.О. Сухомлинський зробив лише єдине – привернув в умовах радянського періоду увагу до народної педагогіки, то вже тільки за це його ім'я навечно було б укарбоване у світову педагогічну науку. Свого часу поет-академік Максим Рильський сказав, що хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього. Хто не шанує видатних людей свого народу, той сам не вартий пошани.

В цілому ж у роботі з дітьми педагогам варто пам'ятати і творчо реалізовувати таке твердження В. Сухомлинського із книги «Трудные судьбы»: «У кожній людині є її золота жилка. Якою б запущеною, безталанною, нездібною до оволодіння знаннями не здавалась дитина, дороге цінне зерно таланту десь-то приховується під пластами звичайності, посередності, відсталості. Завдання істинного... виховання полягає в тому, щоб знайти це зерно, відкрити золоту жилку, поставити людину на ту життєву доріжку, йдучи якою вона засвітиться своїм неповторним блиском. Це болісно складна справа, яка потребує великого терпіння і безмежної віри в людину... Виховання – це не перебудова чи ломка тих задатків, які закладені в дитину природою, а гармонійний розвиток цих задатків». Ці слова В.О. Сухомлинського мають стати практичним кредо для всіх, причетних до відповідальної справи плекання неповторного духовного світу кожної дитини з метою підготовки її до успішного життя в суспільстві.

Михайло АНТОНЕЦЬ,
голова Педагогічної плеяди
імені Василя Сухомлинського,
кандидат педагогічних наук,
м. Здолбунів, Рівненська обл.

Більше світлин, що зафіксували миттєвості життя і діяльності Великого Учителя, дивіться за QR-кодом

Кожен день з Олександром Довженком: діловий тематичний щоденник

Рецензія на книгу «Кузнецова Г.П., Гриневич В.Й., Земка О.І., Троша Н.В. Щоденникові записи. – Суми: Еллада, 2019. – 380 с.»

2019-2020 навчальний рік був знаменним для Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка визначними подіями: 145 років із часу його заснування (25 жовтня 1874 р.), 105 років із дати здобуття в ньому вчительської освіти О. Довженком (3 червня 1914 р.) та 125 років із дня його народження (29 серпня (10 вересня) 1894 р.)

З нагоди означених дат та з метою популяризації творчості видатного митця, відданого сина України – Олександра Петровича Довженка – авторським колективом викладачів кафедри української мови, літератури та методики навчання (Г. Кузнецова, Н. Троша, О. Земка, В. Гриневич) було опубліковано ділове тематичне видання «Щоденникові записи», у якому відображено віхи життя та творчої діяльності О. Довженка, відповідно до календарних дат дібрано й подано уривки зі «Щоденника» О. Довженка, вислови видатних людей про нього, інформацію про державні, національні, релігійні свята України. Розклад на щодень супроводжують тематичні афоризми. Видання зацікавило всіх, хто не байдужий до творчості О. Довженка, хто хотів здійснити спробу скорелювати свій щоденний поступ із життєвими подіями українського генія і водночас його глибинними, сповненими добром і боєм, горем і щастям, непереможною вірою в Україну, думками й помислами.

Це непересічне щоденникове видання, сторінки якого вкотре розкривають постать Олександра Довженка – справжнього українця-правдолюбця, талановитого письменника і художника, творчого кінорежисера-сценариста, філософа-провісника, і просто вчителя, випускника Глухівського учительського інституту, чие ім'я нині гордо носить Глухівський національний педагогічний університет, – спонукає до перечитання творчості Олександра Петровича, до аналізу його і власної щоденно-щоденникової діяльності.

Цитати в діловому щоденнику наведено за найповнішим виданням щоденників митця «Олександр Довженко. Щоденникові записи. 1939–1956» (2013 р.), яке є першою науковою публікацією текстів майстра. Їх основою стали рукописи, що зберігаються в особистому фонді письменника (№ 2081) у Російському державному архіві літератури і мистецтва. Упорядники намагалися не порушити особливості індивідуального писемного мовлення автора, яке не завжди є нормативно «відшліфованим», проте відображає соціокультурний контекст тогочасної доби. Максимально вико-

ристано відверті і щирі авторські записи «Щоденника», дотичні проблем української історії, збереження національної ідентичності й історичної пам'яті.

Укладачі ділового щоденника переконані, що О. Довженко у своїх філософських лінгвоперсоналістичних роздумах набагато випередив час. Рядки автодокументальної праці наповнені думками справжнього патріота, свободолюбця, який, «спираючись на культуру філософствування та відважність домислювання» (за Ю. Лотманом), прорвався до свободи, до істини, до справжнього буття. Домінантною в його щоденникові є проблема збереження історичної пам'яті й національної самосвідомості українців. «Щоденникові записи» – це роздуми про трагічну історію нашої країни. Як справжній син своєї Батьківщини він уболівав за свій народ, за його мову, міркував над своїм вигнанням, над тим, чому змушений жити в Москві, коли серце належить Україні. Успереч офіційній комуністичній ідеології однією з провідних у його літературному доробку є думка про значущість вивчення співвітчизниками історії свого народу – невичерпного джерела формування національної самосвідомості й патріотизму.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка вдячний долі за те, що саме в його стінах освітнім духом було освячено молодого Олександра Довженка, огорнуто ореолом любові до рідного слова (потайки саме в інституті озаймовився з українськими книжками), закладено основи його багатогранної творчості, сформовано безмежну уяву, що богувала і розкошувала над усім, у чому бачила добро, щастя, красу, і яка не хотіла розкрилюватися там, де панували насилля, безлад, гнів, свавілля системи.

Душа О. Довженка прагнула до краси і волі, зачарувала вірою в людину, її працю, тому в житті він не відчував берегів часу, лише подумки порівнював їх із душею свого українського народу, хотів-волів, щоб ці береги були широкими, просторими, заквітчаними, бажав вільно ступати ними, входить з тих розлого-пахучих берегів у ріку життя й купатися в ній – то в тихій, то в бурхливій, але теплій, милій, яка відбиває синь неба, пливе за вітром, мережить серпанок, мерехтить сонячним промінням, пересипає ясними зорями. Та таку «життя-ріку» лише виношував у мріях, у серці, у душі, бо дійсність жажала й пригнічувала, вражала «низькопробною нечесністю великих людей», обривала надію на щасливе життя

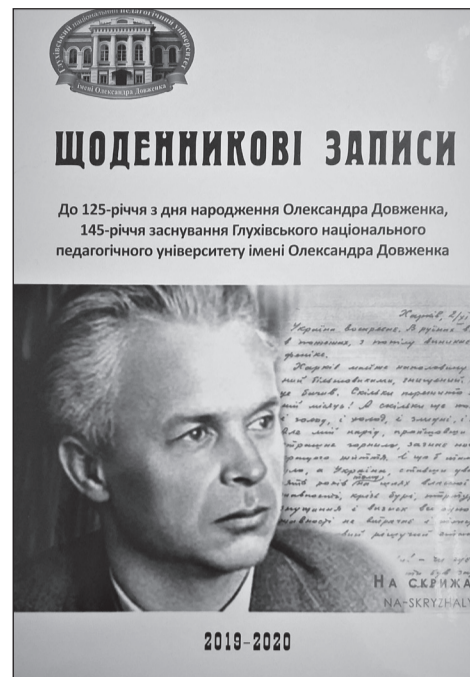
українського народу й змушувала писати слова, від яких тремтіла і терпла рука: «Нема на світі другого народу з такою безмірно жаливою долею...». Однак Довженко вірив, зачарував вірою, голос віри і благословення на щастя пронизував усю його творчість, підсумком якої є його «Щоденникові записи».

З дитинства зачудований красою природи, красою людини, зосібна рідного батька, з якого «можна було писати рицарів, богів, апостолів, учених чи сячів», О. Довженко вже у сивочолому віці із веселковим сумом у «Щоденникові» 30/IV [19]44 зазначав: «Якщо вибрати між правдою і красою, я вибираю красу. У ній більш глибокі істини, ніж у одній лише голій правді. Істинне те, що прекрасне... Краса – верховний учитель». І образ справжню красу творчої долі і волі, благаючи: «не одними в мене творчості, моя українська доле, все інше одними».

Українська доля зберегла Божий дар Олександра Довженка для святої творчості, достойної великості його народу. Зберегла та водночас оповила саваном невільності мрій, опечалила, обвила терновими слізьми розчарувань, «прививала недолею свого народу», «знищувала людською ненавистю й жорстокістю»... , а йому від цього, як писав у «Щоденнику», «боліло, було важко, тяжко, сумно, тоскно, зневажливо, із крил немовби виривало вітрами пір'я». Гнітвився болісно, але вірив, що «в майбутньому люде прийдуть... до божественного в собі. До прекрасного. До безсмертного. І тоді не буде гнітючої сірої нудьги, звірожорстокого, тупого і скучного безрадінного будня».

Отож ненавмисне в сивій високості років Олександр Петрович скаже: «Я був задуманий на більше...». І беззаперечно на те, щоб возвеличити любов до людини, до справедливості, до миру, і до краси: «А країна сама – така красива, така гарна, що хотілося б там і вмерти». А ще на те, щоб зненавидіти війну: «Я не знаю мистецтва війни. Я знаю трудність війни, жах війни, ганьбу війни, жорстокість, мерзенність і розорення війни».

Ось чому нині Довженка-пророка, Довженка-мрійника і Довженка-миролюбця ми знову концептуально переусвідомлюємо, розширюємо задум природи створити митця для чогось більшого, досліджуємо, опрацюємо, ще і ще пристрасно перечитуємо написане ним, емоційно оцінюємо намальоване, зображене, із трепетом переглядаємо назавжди зафіксоване на плівці, зібране в музеях, усотане в душі справжніх українців. І ці спостереження нескінченні, бо митець зачарував навіки любов'ю до людини, прагненням до праведності, до великої віри в добро, щасливу будучи-

ну України, бо він «народився і жив для добра і любові», а це означає, що в його життєве вікно завжди «заглядало сонце».

Сторінки Довженківського щоденника дають змогу відкрити нового Довженка, ще раз упевнитися в тому, як високо літала Довженкова думка, як далеко в часі і просторі сягала енергія його душі, як часто погляди митця розбігалися з офіційними, як боліло йому серце за рідну Україну, за невинно понівечені долі земляків.

Доторкання думкою, серцем, чорнильним стержнем до сторінок щоденника, до життєпису О. Довженка є не лише ювілейним і болючим, але й пророчим: Україна знову в огні, знову гинуть її сини, плачуть матері, тривожно б'ють дзвони, панує нічемна війна, але віримо, як вірив великий митець, що нарештують нові шляхи поступу нашої держави, випишуться нова сторінка Довженківської кіноповісті, яку б хотілося назвати «Україна в красі і щасті».

Упорядники ділового щоденника закликають поціновувачів Довженкового слова випишувати сторінки щасливого життя в Україні разом!

Галина КУЗНЕЦОВА,
перший проректор
Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка,
кандидат педагогічних наук, доцент,
м. Глухів, Сумська обл.

Ім'я українського вченого – у польському біографічному виданні

Цього року у Польщі вийшло з друку видання – двотомник «Золота книга польської науки: до 100-річчя здобуття незалежності». Видання має енциклопедичний характер і містить п'ять тисяч статей про польських учених.

Це четверте видання Золотої книги польської науки – видання, яке є невід'ємною частиною програми Polish Science 3000 та розвиває ідею, започатковану публікацією Золотої книги польської науки в 1999 році, тобто понад 20 років тому. З тих пір було написано 25 книг, що відображають профілі та досягнення найвидатніших польських вчених з різних галузей науки.

У передмові до видання президент Польського біографічного інституту, професор, доктор хабілітований **Кшиштоф Піконь** зазначає: «Серед усіх видань «Золота книга польської науки» відіграє особливу роль, вона з'являється в особливих моментах нашої історії. Перше видання було здійснене на

межі нового тисячоліття та в рік інтеграції Польщі до Європейського Союзу. Це, четверте, видання Книги пов'язане зі 100-річчям здобуття незалежності нашою державою.

У 1918 році здійснилася мрія багатьох поколінь поляків – наша країна повернулася на карти Європи та світу. Це сталося завдяки відданості та героїзму, а також завдяки щоденній праці тих, хто бажав відродження Батьківщини. Без перебільшення можна сказати, що саме патріотизму, інтелектуальним багатствам, культурі й мистецтву та духовним цінностям, і передусім тим, хто їх створював та культивував протягом 123 років рабства, ми зобов'язані своєю незалежністю. Тоді роль інтелектуальної еліти була вирішальною. Її роль у сучасному світі ще більша. Розвиток, заснований на знаннях, забезпечуватиме процвітання майбутніх поколінь. Звідси особливе значення нещодавно виданої «Золотої книги польської науки», яка є своєрідною сімейною фотографією сучасної інтелектуальної еліти Польщі, яка породжує та формуватиме майбутнє нашої країни у найближчі десятиліття».

Для нас це видання є не лише прикладом

того, якими мають бути оцінка значення і ставлення до власної національної еліти. Ця книга важлива й тим, що в ній є стаття про сучасного українського вченого, академіка Національної академії педагогічних наук України **Світлану Сисоєву**, яка, викладаючи у вищих навчальних закладах Польщі понад десять років, здійснила суттєвий внесок у розвиток сучасних напрямів гуманітарної науки. Це й оцінив Польський інститут біографістики. Енциклопедичну статтю **Sysojewa Swietlana** (Sysoieva Svitlana) вміщено у Томі II «Золотої книги польської науки» на сторінках 507–508. У статтях, крім основних біографічних відомостей, також вміщено список відповідних звань та відзнак, інформацію про членство в наукових асоціаціях та організаціях, історію наукової та професійної кар'єри та сфери інтересів кожного вченого.

Діма ДІМІТРОВ,
«ОіС»